

O`ZBEKISTAN RESPUBLIKASI AWIL HA`M SUW XOJALIG`I
MINISTRILIGI
TASHKENT MA`MLEKETLIK AGRAR UNIVERSITETI
NO`KIS FILIALI
«EKONOMIKA HA`M AWIL XOJALIG`IN BASQARIW» KAFEDRASI

BAKALAVRIAT 5230900-BUXGALTERIYA ESABI HA`M AUDIT
BAG`DARI 4-KURS STUDENTI

Tolibaeva Aisulu Qaljanbaevnanin`

PITKERIW QA`NIGELIK JUMISI

Tema: Aktsionerlik ja`miyetlerde salqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemeler
esabi ha`m analizini jetilistiriw

Basshi:

«Ekonomika ha`m awil xojalig`in
basqariw» kafedrası dotsenti, e.i.d.

Adil`chaev Rustem Tursinbaevich

«Jumis ko`rip shig`ildi ha`m qorg`awg`a jiberildi»

Ekonomika ha`m awil xojalig`in
basqariw» kafedrası baslig`i,
e.i.k. A.S.Shamshetov
2015 jil «__» _____

Zootexniya fakulteti dekani,
dotsent R.Jumashev
2015 jil «__» _____

No`kis-2015 jil.

MAZMUNI

KIRISIW	3
 I-BAP. AKTsIONERLIK JA`MIYETLERDE SALIQLAR HA`M MA`JBU`RIY TO`LEMLER ESABI HA`MDE ANALIZININ` TEORIYaLIQ MA`SELELERI	
1.1. Xojaliqtin` sho`lkemlestiriwshilik - ekonomikaliq minezlemesi	6
1.2. Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdin` ma`nisi ha`mde a`hmiyeti	16
1.3. Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabin ha`m analizin sho`lkemlestiriwde buxgalteriya esabinin` orni	25
 II-BAP. SALIQLAR HA`M MA`JBU`RIY TO`LEMLER ESABI HA`MDE ANALIZININ` HA`ZIRGI JAG`DAYIN JETILISTIRIW JOLLARI	36
2.1. «Xalqabad mamig`i» AAJ saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdin` da`slepki ha`m jiyma esabi	36
2.2. Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha sintetikalik ha`mde analitikaliq esap ju`ritiw	42
2.3. Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha esabat tayarlaw metodlarin ha`mde analizlew din` usillarin jetilistiriw	48
 JUWMAQLAW	59
 PAYDALANILG`AN A`DEBIYaTLAR	61

KIRISIW

Izertlew temasinin` aktuallig`i sonnan ibarat, ha`zirgi ekonomikani modernizatsiyalaw sharayatinda ma`mleketimizde alip barilip atirg`an ha`m a`melge asirilip atirg`an reformalar negizinde ma`mleket byudjeti da`ramatlarin qa`liplestiriwdin` qurali esaplang`an salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdin` o`zine ta`n orni bar desek qa`te bolmaydi a`lbette. Salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler sistemasin jetilistiriw, byudjet da`ramatlarin turaqli pa`tte toltirip turiliwin ta`miyinleytug`in, kishi ha`m jeke ka`rxanalardin`, shet el kapitali qatnasiwindag`i, awıl xojalıq o`nimin qayta isleytug`in ha`m xalıq tutiniw zatlarin islep shig`aratug`in ka`rxanalardin` rawajlaniwin xoshemetleytug`in puxta salıq siyasati alip barilmaqta.

Haqıyqatında da o`tkizilip atirg`an reformalar a`hmiyetliligin aytip, Prezidentimiz I.A. Karimov: «Izshillik penen a`melge asirilip atirg`an, birinshi na`wbette salıq ju`gin kemeyittiriwge qaratilg`an aqilg`a muwapiq salıq siyasati ekonomikadag`i quramliq o`zgerislerge, xojalıq ju`ritiwshi sub`ektlerdin` isbilermenlik aktivligi ha`m finansliq turaqlilig`in joqarilatiwg`a xizmet qilmaqta.

Ekonomikani modernizatsiyalaw sharayatında paxta tazalaw ka`rxanalari to`leytug`in salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabi ha`m analizinin` ma`mleketimizdin` o`zine ta`n ekonomikalıq rawajlaniw jolina say teoriyalıq ha`m metodikalıq mashqalalarin izertlew ha`mde olardi sheshiwden ibarat bolip esaplanadi.

**Izertlewdin` u`yrengenlik da`rejesi.** Ma`mleketimiz ha`m sirt ellik ekonomist alımlar miynetlerin u`yreniw soni ko`rsetedi, ma`mleketimizde buxgalteriya esabi ha`m audittin` milliy standartlari islep shig`ilg`an bolsada, salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabi, auditi ha`m analizinin` teoriyalıq, metodologiyalıq ha`mde metodikalıq mashqalalarin sheshiw jollari ekonomikalıq a`debiyatlarda jeterli da`rejede jaritilmag`an.

Bazar qatnasıqlari sharayatında salıqlardi esaplawdin` teoriyalıq ha`m metodikalıq ta`replerin alımlar ha`mde a`meliyatshilar itibarin o`zine tartip, ju`da`

ko`p tartis ha`m sa`wbetlesiwlerge sebep bolip kelmekte.

Saliqlardi ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabi ha`mde analizi, olardin` saliq to`lewshiler finansliq jag`dayina ta`siri, saliq qadag`alawi, analizi, saliqdar mug`darina ta`sir etiwshi faktorlardi aniqlaw, esaplaw ha`m bahalaw ha`mde saliq ju`gin aniqlaw jollari boyinsha ha`zirgi ku`nde alip barilip atirg`an izertlewler ju`da` kem.

**Izertlewdir` maqseti:** Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabi ha`m analizinin` jetilistiriwge qaratilg`an ilimiy ma`sla`hat ha`m a`meliy usinislardi islep shig`iwdan ibarat.

**Izertlewdir` waziypasi:** Pitkeriw qa`nigelik jumisinin` maqsetinen kelip shig`ip to`mendegi waziypalar belgilep alindi:

- ma`mleketimizde alip barilip atirg`an saliq siyasati, saliqlardan` mazmuni ha`m ma`nisi aship beriw;

- saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha ma`mleket byudjeti da`ramatlarin asiriw ha`m bul tuwrisinda paxta tazalaw ka`rxanalarinin` u`lesi jumislardi teren` u`yreniw ha`m analiz qiliw;

- saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabi ju`ritiliwinin` analitikaliq esap registrlerinin` jetilistirilgen formalarin islep shig`iw;

- paxta tazalaw ka`rxanalarinda saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdin` esabin ju`ritiwdi izertlew, oni jetilistiriw boyinsha usinislari islep shig`iw;

- saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler analizinin` metodikaliq tiykarinda saliq to`lewshiler yag`niy xojaliq ju`ritiwshi sub`ektler ha`m ma`mleketlik saliq xizmeti organlari ko`z-qarasinan a`melge asiriw usullarin u`yreniw ha`m saliqlar ha`mde ma`jbu`riy to`lemler misalinda ko`rsetip beriw;

- paxta tazalaw ka`rxanalari to`leytug`in saliqlar mug`darina ta`sir etiwshi faktorlar sistemasin, olardin` klassifikatsiyasi ha`m analiz qiliw jollarin islep shig`iw ha`m a`meliyatqa engiziw ushin usinis qiliw.

**Izertlewdir` a`meliy a`hmiyeti:** Paxta tazalaw ka`rxanasi ta`repiyen saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabin sho`lkemlestiriw ha`m ju`ritiw, saliq

ha`m ma`jbu`riy to`lemler tu`rleri boyinsha saliqqa tartiw bazasin tuwri aniqlaw, byudjetke tu`setug`in saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler deregin ko`beyittiriwde saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler analizin tuwri sho`lkemlestiriwdi jetilistiriw menen belgilenedi.

Izertlew jumisinin` ob`ekti: «Xalqabad mamig`i» AAJ tu`rindegi paxta tazalaw ka`rxanasi esaplanadi.

**Izertlew jumisinin` predmeti:** Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabi ha`m analizi jetilistiriliwi sharayatinda ju`z beretug`in ekonomikalik qatnasiqlar jiyindisidan ibarat.

Pitkeriw kvalifikatsiyaliq jumisin tayarlawda teoriyalik materiallar, normativlik - huquqiy hu`jjetlerdi u`yreniw menen birge Keneyli rayoni «Xalqabad mamig`i» fermer xojalig`inin` 2013 ha`m 2014-jillardag`i finansliq-xojaliq xizmetine tiyisli buxgalteriya esabi ha`m esabatlari mag`liwmatlaridan paydalanildi.

Pitkeriw jumisi predmetinin` teoriyalik, ekonomikalik ha`m huquqiy-normativlik o`zgesheliklerin izertlew dialektika metodlari, O`zbekistan Respublikasi nizamlari, Prezident Pa`rmanlari ha`m qararlari, Ministrler Komitetinin` qararlarina tiykarlanildi. Sonin` menen birge, ma`mleketimiz ekonomist alimlarinin` jan`a informatsiya texnologiyalari sharayatinda esap ha`m esabat sistemasi mashqalalari boyinsha ilimiy miynetlerinen de metodikalik tiykar sipatinda paydalanildi.

Pitkeriw kvalifikatsiyaliq jumisinin` qurami kirisiw, eki bap, juwmaqlaw ha`m paydalanilg`an a`debiyatlar diziminen ibarat.

I-BAP. AKTSIONERLIK JA`MIYETLERDE SALIQLAR HA`M MA`JBU`RIY TO`LEMLER ESABI HA`MDE ANALIZININ` TEORIYaLIQ MA`SELELERI

1.1. Xojaliqtin` sho`lkemlestiriwshilik - ekonomikalik minezlemesi

Pikeriw qa`nigelik jumisin izertlew ha`m analizlew maqsetinde biz tan`lap aling`an ob`ekttin` xojalik xizmetine qisqasha minezleme berip o`temiz.

«Xalqabad mamig`i» ashiq aktsionerlik ja`miyeti Kegeyli rayonindag`i «Xalqabad APJ jaylasqan bolip, «Xalqabad mamig`i» ashiq aktsionerlik ja`miyetinin` 2014 jilda Jalpi payda 1891523 min` swmdi qurag`an. Taza payda 1584804 min` swm bolg`an. 2014 jilda da`ramat (payda)dan saliq ha`m basqa saliqlar 306719 min swm bolg`an

«Xalqabad mamig`i» ashiq aktsionerlik ja`miyetinin` 2013-2014 jil esap ha`m esabat mag`liwmatlarinan paydalang`an halda, to`mendegi analizlik kesteler islep shig`ildi ha`m analiz qilindi.

«Aktsionerlik ja`miyetlerde saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabi ha`m analizin jetilistiriw» atamasindag`i pitkeriw qa`nigelik jumisin jaziw barisinda tan`lap aling`an ob`ekttin` buxgalteriyaliq mag`liwmatlardan paydalang`an halda finanslik-ekonomikalik xizmetin analizlep o`temiz.

Biz analiz qilg`an kestedegi mag`liwmatlardan ko`rinip turipti aktsionerlik ja`miyettin` aktiv statyalarinin` o`zgerislerin inabatqa alg`an halda, 2014-jili o`tken jilg`a salistirg`anda balans aktivinin` ja`mi 5359044 min` swmg`a yagniy 16,7 protsentke artqan. Bul aktitin` ko`beiwi qaysi statyalaridin` esabinan bolg`anligina itibar beremiz. Tiykarinan aktivlerdin` bunday da`rejede o`siwi ag`imdag`i aktivler esabinan bolg`an yag`niy 5766986 min` swmg`a o`sken. Aktsionerlik ja`miyettegi aktivlerdin` bunday da`rejede artiwini ja`miyet ushin unamli bahalaymiz.

1.1-keste

«Xalqabad mamig`i» ashig tu`rdegi aksionerlik ja`miyetinin` buxgalteriya balansı aktiv statyalarinin` analizi

Qarjilardin` qurami	2013 - jil		2014- jil		O`zgerisi (+;-)		
	Summa, min` swm	Sal-mag`i, %	Summa, min` swm	salm ag`i, %	Summa, min` swm	salma g`i, %	2014 - jil 2013 - jilg`a salistirmal i o`simi
1	2	3	4	5	6=4-2	7=5-3	8=6/2*100
1.Uzaq mu`ddetli aktivler	2365331	7,4	1957389	5,2	-407942	-2,2	-17,2
2.Ag`imdag`i aktivler	29620150	92,6	35387136	94,8	5766986	+2,2	19,5
Sonin` ishinde:							
a) tovar-materialliq awisiqlar	22594701	76,3	28172593	79,6	5577892	3,3	24,7
b) kelesi da`wir shig`inlari	899778	3,0	157645	0,4	-742133	-2,6	-82,5
v) debitorlar	3132938	10,6	309406	0,9	-2823532	-9,7	-90,1
b) pul qarjilari ha`m qisqa mu`ddetli qoyilmalar	247509	0,8	155065	0,4	-92444	-0,4	-37,3
v) basqa ag`imdag`i aktivler	2745224	9,3	6592427	18,7	3847203	9,4	140,1
Balans aktivinin` ja`mi	31985481	100	37344525	100	5359044	-	16,7

Endi biz ag`imdag`i aktivlerdin` statyalarin analiz kilamiz. AAJ te tovar-materialliq rezervler 5577892 min` swmg`a yag`niy 24,7 protsentke artqan, sonin` menen birge basqa ag`imdag`i aktivlerde ko`beygen yamasa 104,1 protsentke 3847203 min` swmg`a.

Al qalg`an statyalari kemeygen, bularg`a debitorliq qarizlari o`tken jilg`a salistirg`anda 2823532 min` swmg`a kemeygen. Biz bul jag`daydi ja`miyet ushin unamli jag`day dep bahalaymiz. Sebebi debitorliq qarizlardin` azayiwi ja`miyettin` finansliq jag`dayin ta`sir ko`rsetedi. Ja`miyettin` pul qarjilari 2013-jilg`a salistirg`anda 92444 min` swmg`a kemeygen. Bul ko`rsetkishtegi o`simdi ja`miyet ushin unamsiz bahalasaq boladi.

Uzaq mu`ddetli aktivler o`tken jilg`a salistirg`anda 407942 min swg`a

kemeygen.

1.2-keste

«Xalqabad mamig`i» ashiq tu`rdegi aksionerlik ja`miyetinin` buxgalteriya balansı passiv statyalari analizi

Qarjilardin` qurami	2013 - jil		2014 - jil		O`zgerisi (+;-)		
	Summa, min` swm	Sal-mag`i, %	Summa, min` swm	Sal-mag`i, %	Summa, min` swm	Sal-mag`i, %	2014 - jil 2013 - jilg`a salistirmal i o`simi
1	2	3	4	5	6=4-2	7=5-3	8=6/2*100
1.O`z qarjilarinin` derekleri	8885134	27,7	11388613	30,5	2503479	+2,8	28,2
2.Minetlemeler	23100347	82,3	25955912	69,5	2855565	-12,8	12,3
Sonin` ishinde							
a) Uzaq mu`ddetli minnetlemeler	-	-	-	-	-	-	-
b) Ag`imdag`i minetlemeler	23100347	100	25955912	100	2855565	-	12,3
Balans passivi-nin` ja`mi	31985481	100	37344525	100	5359044	-	16,7

Biz analiz qilg`an kestedegi mag`liwmatlardan «Xalqabad mamig`i» AAJnin` passivlerdin` ja`mi summasi 5359044 min` swmg`a ko`beygenlign, bul ko`beyiw qaysi statyalardin` esabinan bolg`anlig`ina itibar beremiz.

Bul jerde passiv statyalarinin` barlig`inda o`sim payda bolg`an, O`z qarjilarinin` dereklerinin` 28,2 protsentke ko`beyiw yamasa 2503479 min` swmg`a ko`beygenin ja`miyet ushin unamli bahalamaq lazim. Sebebi, o`z qarjilari dereklerinin` ko`beyiwi ja`miyettin` finansliq g`a`resizliginin` ariyaina, to`lew qa`biliyetinin` o`siwine alip keledi

Biz analiz qilip atirg`an mag`liwmatlardan ko`rinedi, ja`miyette ag`imdag`i jil aqirina minetlemeler summasi 2855565 min` swmg`a artqani unamsiz bahalaw lazim. Sebebi, minnetlemelerdin` bunday ta`rizde artip bariwi xojaliqtin` finansliq jag`dayina qatan` ta`sir ko`rsetedi.

1.3-keste

«Xalqabad mamig'i» ashiiq tu`rdegi aksionerlik ja`miyetinin` to`lew qa`biliyetinin` analizi

To`lew qarjilari	Esabat jili aqirina summasi, min` swm	To`lew qarizlari	Esabat jili aqirina summasi, min` swm
1. Pul qarjilari, yag`niy kassadag`i ha`m esap betlerindegi pul qarjilari	155065	Zat jetkizip beriwshi ha`m kesip alip islewshilerge qariz	2371744
2. O`ndirislik zapaslar	27110273	Sin`ar ha`m qarasli ja`miyetlik sho`lkemlerge qariz	9341297
3. Qisqa mu`ddetli investitsiyalar	-	Saliq ha`m ma`jbu`riy ajiratpalar boyinsha keshiktirilgen minnetlemeler	6130270
4. Debitorliq qarizlari	309406	Byudjetke to`lemeler boyinsha qariz	3463312
Valyuta qarjilari	-	Du`ziwshilerge qariz	195142
Qisqa mu`ddetli investitsiyalar,		Miyetke haqi to`lew boyinsha qariz	607036
Tayar o`nimler	1062320	Maqsetli ma`mleketlik jamg`armalarina to`lemeler boyinsha qariz	3508177
Basqada ag`imdag`i aktivler	6592427	Basqa kreditorliq qarizlari (6950den tisqari)	1338934
Ja`mi to`lew qarjilari	35229491	Ja`mi	25955912
To`lew qarjilarina to`lew qarizlarinin` ko`pligi		Debitorliq qarizlarinin` kreditorliq qarizlarinan artiqshalig`i	9273579
Balans	35229491	Balans	35229491

Biz analiz qilg`an kestedegi mag`liwmatlardan «Xalqabad mamig'i» AAJ ag`imdag`i jildi to`lew qa`biliyetine iye dep bahalaymiz. Bug`an tiykar bolip ja`miyettegi ja`mi to`lew qarjilari 35229491 min` swm bolsa, ja`mi to`lew qarizlari 25955912 min` swmdi quraydi. Bul jerde, ja`miyette to`lew minnetlemelerinen to`lew qarjilarinin` 9273579 min swmg`a ko`p ekenligin ko`remiz.

To`lew qarjilari du`zilisiz analiz qilsaq, onda debitorlik qarizlari 309406 min` swmdi quraydi. To`lew qarizlarinin` du`zilisine kelsek, birnshi, zat jetkizip beriwshi ha`m kesip alip islewshilerge qariz 2371744 min` swmdi, ekinshi sin`ar ha`m qarasli ja`miyetlik sho`lkemlerge qariz 9341297 min` swmdi, u`shinshshi saliq ha`m ma`jbu`riy ajiratpalar boyinsha keshiktirilgen minnetlemeler 6130270

min` swmdi, to`rtinshi byudjetke to`lemler boyinsha qariz 3463312 min` swmdi, besinshi du`ziwshilerge qariz 195142 min` swmdi, altinshi miynetke haqi to`lew boyinsha qariz min` swmdi, altinshi maqsetli ma`mleketlik jamg`armalarina to`lemler boyinsha qariz 3508177 min` swmdi ha`m jetinshi bsqa kreditorliq qarizlari 1338934 min` swmdi qurag`an.

1.4-keste

«Xalqabad mamig`i» ashik aktsionerlik ja`miyetinin` tovar-materialliq rezervlerin qaplawg`a tiyisli derekler menen ta`miyinlengenlik analizi

Ko`rsetkishler	2013 - jil	2014 - jil	Ayirmashiliq (+, -)
1. O`z qarjilarinin` dereklari	8885134	11388613	2503479
2. Uzaq mu`ddetli aktivler	-	-	-
3. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli o`z qarjilarinin` dereklari (1-2)	8885134	11388613	2503479
4. Uzaq mu`ddetli kredit ha`m qariz	-	-	-
5. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli o`zlik ha`m uzaq mu`ddetli qariz dereklari (3+4)	8885134	11388613	2503479
6. Qisqa mu`ddetli kredit ha`m qarizlar	23100347	25955912	2855565
7. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a tiyisli ja`mi derekler (5+6)	31985481	37344525	5359044
8 Tovar-materialliq rezervlerdi ja`mi	22594701	28172593	5577892
9. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a o`z dereklerinin` jeterliliği (+) yamasa jetispewshiligi (-) (3-8)	-13709567	-16783980	-3074413
10. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a o`z ha`m uzaq mu`ddetli qariz dereklerinin` jeterliliği (+) yamasa jetispewshiligi (-)5-8)	-13709567	-16783980	-3074413
11. Tovar-materialliq rezervlerdi qaplawg`a ja`mi dereklerinin` jeterliliği (+) yamasa jetispewshiligi (-)(7-8)	9390780	9171932	-218848

1.4-kestedegi mag`liwmatlardan ko`rinip turg`aninday, «Xalqabad mamig`i» ashik aktsionerlik ja`miyetinde tovar-materialliq rezervlerin qaplawg`a tiyisli derekler menen ta`miyinlengenlik jag`dayin analiz qilg`animizda to`mendegi na`tiyjelerge erisildi: «Xalqabad mamig`i» ashik aktsionerlik ja`miyetinde ag`imdag`i jilda o`tken jilg`a salistirg`anda 2503479 min` swmg`a o`z qarjilarinin` dereklari ko`beygen. Ja`miyette 2014 jilda tovar-materialliq rezervlerin qaplawg`a

tiyisli o`zlik dereklerinin` ko`lemi de 2503479 min` swmg`a artqanin ko`riwimiz mu`mkin. O`zlik dereklerinin` ko`beyiwin unamli jag`day sipatinda bahalamaq kerek. Ja`miyette ag`imdag`i jil basinda ha`m aqirinda uzaq mu`ddetli minnetlemeler bolmag`an. Qisqa mu`ddetli minnetlemeler bolsa bar bolip, o`tken jilg`a salistirmali 2503479 min` swmg`a ko`beygen. «Xalqabad mamig`i» ashiq aksionerlik ja`miyetinde tovar-materialliq rezervlerin qaplawg`a tiyisli o`zlik derekleri 2503479 min` swmg`a jeterli bolg`an. Sonin` menen birge tovar-materialliq rezervlerin qaplawg`a ja`mi dereklerinin` de 5359044 min swmg`a jeterli bolg`anin ko`riwimiz mu`mkin. Bunday na`tiyjelerdin` ha`zirgi bazar ekonomikasi sharayatinda jaqsi na`tiyje dep esaplanadi. Sonday bolsada mag`liwmatlarg`a tiykarlang`an halda ja`miyettin` finansliq turaqlilig`in bekkemlew ushin tiyisli shara-ilajlar ko`riwi maqsetke muwapiq esaplanadi.

1.5-keste

«Xalqabad mamig`i» ashiq aksionerlik ja`miyetinin` aylanba qarjilarinin` aylaniwi analizi

Ko`rsetkishler	2013 jil	2014 jil	Parqi (+,-)
1	2	3	4=3-2
1. O`nim (jumis, xizmet)lerdi satiwdan aling`an taza tu`sim, min` swmda	44812645	47650482	+2837837
2. Ja`mi tovar-materialliq rezervleri, min` swmda	22594701	28172593	5577892
3. Tovar-materialliq rezervlerdin` (aylanis qarjilardin`) aylaniw koeffitsienti (1/2)	2,0	1,7	-0,3
4. Tovar-materialliq rezervlerdin` (aylanis qarjilardin`) aylaniw da`wiri, ku`n esabinda	286,0	264,0	-22,0
5. Aylaniw salmag`i koeffitsienti (2/1)	0,5	0,6	+0,1
6. Aylanistin` tezlesiwi yamasa sekinlesiwinen qarjilardin` bosasqanlig`i (-) yamasa qosimsha (+) tartilg`anlig`i: - ku`n esabinda - summada, min` swmda - 22,0*47650482/360			-22,0 - 29119739

Aylanba qarjilarinin` aylaniwi analizi keltirilgen keste de balans mag`liwmatlarina tiykarlanip ja`miyettin` aylanba qarjilari dereklerinin` qaysi

dereklerdin` esabinan sho`lkemlestirilgenligin qarap o`temiz. Bunday analizdin` za`ru`rligi sonnda, ja`miyettin` finansliq g`a`rezsizligi, turaqlilig`i, kredit aliwg`a qa`biliyetliligin aniqlawda o`zinin` derekleri menen ta`miyinlengenlik da`rejesin aniqlaw ju`da` a`hmiyetke iye.

1.6-keste

«Xalqabad mamig`i» ashiiq aksionerlik ja`miyeti debitorliq ha`m kreditorliq qarizlari balansinin` analizi

Debitorliq qarizlar	Summa, min` swm	Kreditorliq qarizlar	Summa, min` swm
1		3	
Qariydar ha`m buyirtpashilardin` qarizi (4000nan 4900nin` ayirmasi)	-	Zat jetkizip beriwshi ha`m kesip alip islewshilerge qariz	2371744
Sin`ar ha`m qarasli ja`miyetlik sho`lkemlerge qariz	198461	Sin`ar ha`m qarasli ja`miyetlik sho`lkemlerge qariz	9341297
Byudjetke saliq ha`m jiyimlar boyinsha avans to`lemleri	-	Saliq ha`m ma`jbu`riy ajiratpalar boyinsha keshiktirilgen minnetlemeler	6130270
Du`ziwshilerdin` ustav kapitalina u`lesleri boyinsha qarizi	-	Byudjetke to`lemler boyinsha qariz	3463312
Xizmetkerlerdin` basqa operatsiyalari boyinsha qarizi		Du`ziwshilerge qariz	195142
Zat jetkizip beriwshi ha`m kesp alip islewshilerge berilgen avanslar	-	Miyetke haqi to`lew boyinsha qariz	607036
		Maqsetli ma`mleketlik jamg`armalarina to`lemler boyinsha qariz	3508177
Basqa debitorliq qarizlari	110945	Basqa kreditorliq qarizlari (6950den tisqari)	1338934
Ja`mi	309406	Ja`mi	25955912
Kreditorliq qarizlarinin` debitorliq qarizlarinan artiqshalig`i	25646506	Debitorliq qarizlarinin` kreditorliq qarizlarinan artiqshalig`i	-
Balans	25955912	Balans	25955912

Keste mag`liwmatlarinan ko`rinip turipti, biz analizi qilinip atirg`an «Xalqabad mamig`i» ashiiq aksionerlik ja`miyetinde 2014 jilda o`nimlerdi satiwdan aling`an taza tu`sim mug`dari 2837837 min swmg`a artqanin ko`riwimiz mu`mkin. Tovar-materialliq rezervlerdin` quni bolsa 5577892 iin` swmg`a artqan.

Bulardin` na`tiyjesinde tovar-materialliq rezervlerdin` aylanis koeffitsienti 2013 jilg`a salistirg`anda 2014 jilda -0,3 koeffitsientti qurag`an. Aylanis da`wiri bolsa 2013 jilg`a salistirg`anda 22,0 ku`nge kemeygen, yag`niy sekinlesken. «Xalqabad mamig`i» ashiq aksionerlik ja`miyetinde tovar-materialliq rezervler aylanisnin` na`tiyjesinde ja`miyet oborotinan qarjilardin` za`ru`rligi 29119739 min` swmdiv qurag`an. Bunday na`tiyjeler «Xalqabad mamig`i» ashiq aksionerlik ja`miyeti ushin unamsiz jag`day esaplanadi.

Keste mag`liyatlarinan debitorliq ha`m kreditorliq qarizlari balansi olar arasindag`i o`z-ara ten`lik salistirmasin` harakterleydi. Bunda debitorliq minnetlemielerdin` kreditorliq minnetlemelerinen artip ketiwi yamasa kerisinshe jag`daylar sa`wlelendiriledi.

Esabat jilinda ashik aksionerlik ja`miyettin` debitorliq qarizlari uliwma ja`mi 309406 min` swmdi qurap, bulardin` derekleri qarap o`tssek birinshiden «Sin`ar ha`m qarasli ja`miyetlik sho`lkemlerge qariz» statyasinda bul summa 198461 min` swmdi quaydi, al ekinshi «Basqa debitorliq qarizlari» statyasinda bolsa 110945 min` swmdi qurag`an.

1.7-keste

«Xalqabad mamig`i» ashiq aksionerlik ja`miyeti debitorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`i analizi

Ko`rsetkishler	2013 - jil	2014 - jil	Ayirmashili g`i (+;-)
1. Ja`mi debitorliq qarizlari, min` swm	3132938	309406	-2823532
2. O`nim (jumis xizmet)ler satiwdan taza tu`sim, min` swm	44812645	47650482	+2837837
3. Ag`imdag`i aktivlar, min` swm	29620150	35387136	+5766986
4. Mu`ddetti o`tken debitorliq qarizlari, min` swm	-	-	-
5. Debitorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti (2/1)	14,3	154,0	+139,7
6. Debitorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri, ku`nde (1*365/2)	25,5	2,4	-23,1
7. Ag`imdag`i aktivler quraminda debitorliq qarizlari u`lesi, (1/3*100)%	10,6	0,9	-9,7
8. Mu`ddetti o`tken debitorliq qarizlari u`lesi, (4/1*100) %		-	-

Kreditorliq qarizlardi ja`mi 25955912 min` swmdi quaydi yamasa

kreditorliq qarizlari debitorliq qarizlarinan 25646506 min` swmg`a ko`p bolg`an. Bul jag`daydi a`lbette unamsiz jag`day sipatinda bahalanadi.

Demek, ja`miyet basshilari kerekli is-ilajlardi a`melge asiriw kerek boladi.

Kestede keltirilgen mag`liwmatlardan ko`rinip turg`aninday o`tken jildin` usi da`wirine qarag`anda 2823532 min` swmg`a pa`seygen. Sonin` menen birge o`nim (jumis, xizmet)ler satiwdan taza tu`sim de o`tken jilg`a qarag`anda 2837837 min` swmg`a o`sken. Usilar qatarinda Ja`miyettin` ag`imda aktivlerdin` ja`mi summasi bolsa 5766986 min` swmg`a ko`beygenin ko`riw mu`mkin. O`nim satiwdan taza tu`simnin` artiwi na`tiyjesinde debitorliq qarizlarinin` o`ndiriliw da`wiri o`tken jilg`a qarag`anda kemeygen. Yag`niy, debitorliq minnetlemelerinin` o`ndirip aliniwi anag`urlim tezlesken. Ja`miyet basshilari ka`rxananin` debitorliq qarizlardi aylanis da`wirin ja`nede kemeytiriw ha`m olardi o`ndiriw ushin za`ru`r bolg`an shara ilajlardi a`melge asiriwi kerek.

1.8 -keste

«Xalqabad mamig`i» ashiq aksionerlik ja`miyeti kreditorliq qarizlarinin` aylaniwshin`lig`i analizi

Ko`rsetkishler	2013 -jil	2014 -jil	Ayirmashiliq (+;-)
1	2	3	4
1. Ja`mi kreditorliq qarizlari, min` swm	23100347	25955912	2855565
2. Satilg`an o`nim (jumis, xizmet)lerdin` o`zine tu`ser bahasi, min` swm	40008607	41733744	1725137
3. Ja`mi minnetlemeler, min` swm	23100347	25955912	2855565
4. Mu`ddetti o`tken kreditorliq qarizlari, min` swm	-	-	-
5. Kreditorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti (2/1)	1,7	1,6	-0,1
6. Kreditorliq qarizlarinin` aylanis da`wiri, ku`nde (1*365/2)	210,2	227,0	+16,8
7. Ja`mi minnetlemeler quraminda kreditorliq qarizlari u`lesi, % te (1/3*100)	100,0	100,0	-
8. Mu`ddetti o`tken kreditoliq qarizlari u`lesi, % te (4/1*100)	-	-	-

1.8-kestede keltirilgen mag`liwmatlardan sonni aniqkladig` ja`miyettin` 2013 jilg`a salistirmali 2014 jilda kreditorliq qarizlari ja`mi 2855565 min` swmg`a

ko`beygen. Sonin` menen birge satilg`an o`nimlerdin` o`zine tu`ser bahasi bolsa 1725137 min` swmg`a o`sken. Bulardin` na`tiyjesinde xojaliqta kreditorliq qarizlarinin` aylanis koeffitsienti 0,1 ge pa`seygen. Yag`niy, kreditorliq qarizlarinin` aylaniwshan`lig`i o`tken jilg`a qarag`anda anag`urlim pa`seygen. Bunday ko`rsetkishlerdi ja`miyet ushin unamsiz jag`day sipatinda bahalasaq boladi.

1.9-keste

«Xalqabad mamig`i» ashiq aksionerlik ja`miyetinin` finansliq na`tiyjelerdin` qurami, du`zilisi ha`m dinamikaliq o`zgerislerinin` analizi

Ko`rsetkishler	2013-jil	2014jil	O`zgerisi (+;-)
	Summa, min` swm	Summa, min` swm	
1. O`nim (jumis, xizmet)lerdi satiwdan aling`an taza tu`sim, min` swmda	44812645	47650482	+2837837
2. Satilg`an o`nim (jumis, xizmet)lerdin` o`zine tu`ser bahasi	40008607	41733744	1725137
3. O`nimdi (jumis, xizmet) satiwdan jalpi payda	4804038	5916738	1112700
4. Da`wir qa`rejetleri	3071946	3125558	53612
5. Tiykarg`i o`ndiris xizmetinin` jalpi finansliq na`tiyjesi	1732092	2791180	1059088
6. Uliwma xojaliq xizmetinin` jalpi finansliq na`tiyjesi	529973	1891523	1361550
7. Ayriqsha payda ha`m ziyalar	-	-	-
8. Da`ramat salig`in to`legenge shekem payda (ziyan)	529973	1891523	1361550
9. Da`ramat (payda)dan saliq ha`m basqa saliqslar	108608	306719	198111
10. Esabat da`wirindegi taza payda yamasa ziyalar	421365	1584804	1163439

«Xalqabad mamig`i» ashiq aksionerlik ja`miyetinin` finansliq na`tiyjelerdin` qurami, du`zilisi ha`m dinamikaliq o`zgerislerinin` analizi keltirilip o`tilgen 1.9-keste mag`liwmatlarinda finansliq na`tiyjeler haqqinda mag`liwmat keltirilgen.

1.9-keste mag`liwmatlarinan ko`rinip turg`aninday, ja`miyette o`nim satiwdan aling`an taza tu`sim o`tken jilg`a salistirg`anda 2837837 min` swmg`a artqanligin ko`remiz, bul ko`rsetkishti unamli bahalasaq boladi. Tilekke qarsi

satilg`an o`nimlardin` o`zine tu`ser bahasi da 1725137 min` swmg`a o`sken. Esabat da`wirindegi taza payda yamasa ziyani o`tken jilg`a salistirg`anda 1163439 min` swmg`a o`skenligin ko`remiz. Uliwma alg`anda, xojaliqta esabat da`wirinin` taza paydasi o`tken jilg`a qarag`anda ko`beygenin unamli bahalamaq lazim.

1.2. Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdin` ma`nisi ha`mde a`hmiyeti

Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler ma`mleket g`a`zinesin toltiriwshi tiykarg`i elementlardan biri bolip esaplanadi. Sonin` ushin saliqlarg`a ma`mleket byudjetinin` da`ramat bo`limin qa`liplestiriwshi, en` a`hmiyetli bolg`an uliwma ma`mleketlik waziypalarin sheshiw ushin za`ru`r mug`dardag`i qarjini ja`mlendiriwshi richag sipatinda qaraw lazim boladi.

Saliq sistemasi aniq maqsetke qaratilg`an finansliq siyosat boliwi menen birgelikte jalpi milliy o`nimnin` bir bo`limin qayta bo`listiredi ha`m usi ta`rizde ekonomikanin` ha`m sotsialliq turmistin` quramliq du`zilisini o`zgerttiriwge, xaliqti sotsialliq qorg`aw kepilligin ta`miyinlewde tikkeley qatnasadi. Sol sebepli de Prezidentimiz: "Saliq sistemasinin` en` a`hmiyetli waziypasi - islep shig`ariwdi rawajlandiriwga, materialliq shiyki-zat, ta`biy, finansliq ha`m miynet resurslarinan, toplang`an mal-mu`lkten na`tiyjeli paydalaniwga xoshemetlewshi ta`sir ko`rsetiw bolip esaplanadi" dep o`zini «Wzbekiston buyuk kelezak sari» dep atalg`an miynetinde bejiz aytilmag`an. Sol sebepli ma`mleketimizde saliq sistemasin reformalastiriw ekonomikalik reformalardin` quramliq bo`limi sipatinda ha`miyshe itibar berilip kelinbekte.

Saliq sistemasin reformalastiriwdan go`zlngen tiykarg`i maqset - ka`rxanalar moynindag`i saliq ju`gin jen`illestiriliwi arqali o`ndiristi janlandiriw ha`m ekonomikani turaqlastiriwga erisiw bolip tabiladi. Bul ma`mleketimizdin` saliq siyasaki menen a`melge asiriladi ha`m ta`rtipke salinadi.

Endi ma`mleketimizde alip barilip atirg`an saliq siyasinin` ayrim teoriyalik ta`replerin qarap shig`amiz. Ha`r kaday ma`mlekettin` saliq siyasaki o`zine ta`nligi menen ajiralip turadi, sebebi ha`r bir ma`mlekettin` ekonomikalik

rawajlaniwi, o`siw pa`ti, xalqinin` tinishlig`i, investitsiya qiliw qu`direti onda engizilgen salıqlardin` uliwma mug`dari, ju`ktin` qay da`rejedeligine baylanisli. Bulardi belgilew ha`m a`melge asiriw ma`mlekette alıp barılıp atırğ`an salıq siyasatına baylanisli. Usi jag`ınan O`zbekistannin` salıq siyasati da o`zine ta`n o`zgesheliklerge iye.

Salıq tuwrisındag`i jaqsi a`debiyatlarda ha`m du`nya a`meliyatında ta`n aling`an bir haqıyqat bar. Yag`niy yuridikalıq ha`m fizikalıq ta`repler to`leytug`in salıqlar kemeytirilse ha`m bir waqittin` o`zinde ma`mlekettin` qa`rejetleri ko`beyittirilse usi ma`mlekette ekonomikalıq ko`teriliwge erisiledi. Haqıyqatta, qaysi ma`mleket ekonomikalıq ko`teriliwin qa`lemeydi? A`lbette, ha`mme ma`mleket de ekonomikalıq o`siwge tezlik penen erisiwdi qa`leydi. Biraq, bul jag`dayg`a erisiw onshellı an`sat jumis emes. Onin` bir qansha sebepleri bar.

Birinshiden, bazar qatnasiqlari sharayatında, ekonomikanin` materiallıq tiykarında bolg`an mu`lk, ma`mleketlik emes sektorında, a`sirese jeke isbilermenler qolında boladı. Olar qilg`an da`ramattin` ko`pshilik bo`limi salıq sipatında ma`mleket byudjetine o`ndirilip alinatug`in bolsa, bilin` olardin` o`zlerinin` rawajlaniwi ushin ishki investitsiyalaw imka`niyatları qisqarıp baradı. Ta`biyiki, bunday ma`mleket ekonomikasında rawajlaniw jedel bolmaydı.

Ekinshiden, ma`mleket o`z qa`rejetlerin ko`beyittiriw ushin oraylasqan ta`rtipte qarjini toplaıp aliwg`a ma`jbu`r boladı. Bul bolsa jiynalatug`in salıqlar mug`darinin` asiwına sebep boladı. Sonin` ushin ma`mleket qansha bayisa, onin` qa`rejetleri sonsha kemeyedi ha`m salıq janapay ra`wishte kemeyiw tendentsiyasına iye boladı.

U`shinshiden, yuridikalıq ha`m fizikalıq ta`repler to`leytug`in salıq ju`ginin` ko`beyiwi, stavkalarinin` asiriliwi, olardin` qolında qalatug`in jamg`armalarinin` artiwına da unamsız ta`sir kiladı. Bul bolsa, ma`mlekette finans bazarinin` rawajlaniwına da, ma`lim ma`niste, tosiqlıq qiladı. Uliwma aytıw mu`mkin, ma`mleketimizde ekonomikani tez rawajlandiriwdin` tiykarg`i faktorlarinan biri tuwri salıq siyasatin alıp bariwdan ibarat eken. Tuwri salıq siyasati bolsa, salıqlar

stavkasin kemeytirgen halda, ma'mleket byudjetine tu'setug'in qarjilardi ko'beyittiriwge erisiw, milliy valyutani turaqlastiriw esesine eksport ha'm import operatsiyalarin ta'rtipke saliw, eksporttin` importqa qatnasig'i ko'lemin asiriw, yuridikaliq ha'm fizikaliq ta'replerdin` investitsiya imka'niyatlarin asiriw esesine bir qansha jan'a jumis orinlarin ashiw arqali jumissizliqti keskin kemeyittiriw, keleshekte ekonomikani rawajlandiriw payda salqlarin kemeyittiriw esesine xaliqtin` abadanshilig'in asiriw siyaqli a'hmiyetli ekonomikaliq ha'm sotsialliq mashqalalardin` sheshiliwin ta'miyinleydi. A'lbette, bul ju'da` quramali ha'm qiyin protsess, sol sebepli bunday na'tiyjege bir, eki yamasa qisqa jillarda erisiw qiyin. Sol sebepli ma'mleketimizde usi maqsetlerge erisiwge qaratilg'an saliq siyosatın izshil dawam ettirip bariwdi talap kiladi.

Bizge belgili, O'zbekistan Respublikasinin` 2007 jil 25 dekabrindagi O`RK, - 136 sanli Nizami menen tastiyiqlang'an ha'm 2008 jildin` 1 yanvarinan ku'shke kirgen Saliq kodeksinin` 23-statyasina ko're, O'zbekistan Respublikasi aymag`ında to'mendegi salqlar ha'm basqa ma'jbu'riy to'lemeler a'mel kiladi. O'zbekistan Respublikasi aymag`ında a'meldegı saliq tu`rleri:

Salıqlar:

- 1) yuridikaliq ta'replerden alinatug'in payda salig'i;
- 2) fizikaliq ta'replerden alinatug'in da'ramat salig'i;
- 3) qosilg'an qun salig'i;
- 4) aktsiz salig'i;
- 5) jer asitnan paydalaniwshilar ushin salıqlar ha'm arnawli to'lemeler;
- 6) suw resurslarinan paydalang'anliq ushin saliq
- 7) mal-mu'lk salig'i;
- 8) jer salig'i;
- 9) abadanlastiriw ha'm sotsialliq infrastrukturani rawajlandiriw salig'i;
- 10) fizikaliq ta'replerden transport qurallarına benzin, dizel janilg'isi ha'm gaz isletgenlik ushin alinatug'in saliq.

Basqa ma`jbu`riy to`lemler:

1) sotsialliq jamg`armalarg`a ma`jbu`riy to`lemler: birden sotsialliq to`lew; puqaralardin` byudjetten tisqari Pensiya jamg`armasina qamsizlandiriw vzoslari; byudjetten tisqari Pensiya jamg`armasina ma`jbu`riy ajiratpalar;

2) Respublika jol jamg`armasina ma`jbu`riy to`lemler: Respublika jol jamg`armasina ma`jbu`riy ajiratpalar; Respublika jol jamg`armasina jiyimlar;

3) ma`mleketlik baji;

4) bajixana to`lemleri;

5) ayrim tu`rdegi tovarlar menen usaqlap sawda qiliw ha`m ayrim tu`rdegi xizmetlerdi ko`rsetiw huqiqi ushin jiyim.

Usi statyanin` ekinshi ha`m u`shinshi bo`limlerinde ko`rsetilgen salıqlar ha`m basqa ma`jbu`riy to`lemler uliwma belgilengen salıq bolip tabiladi.

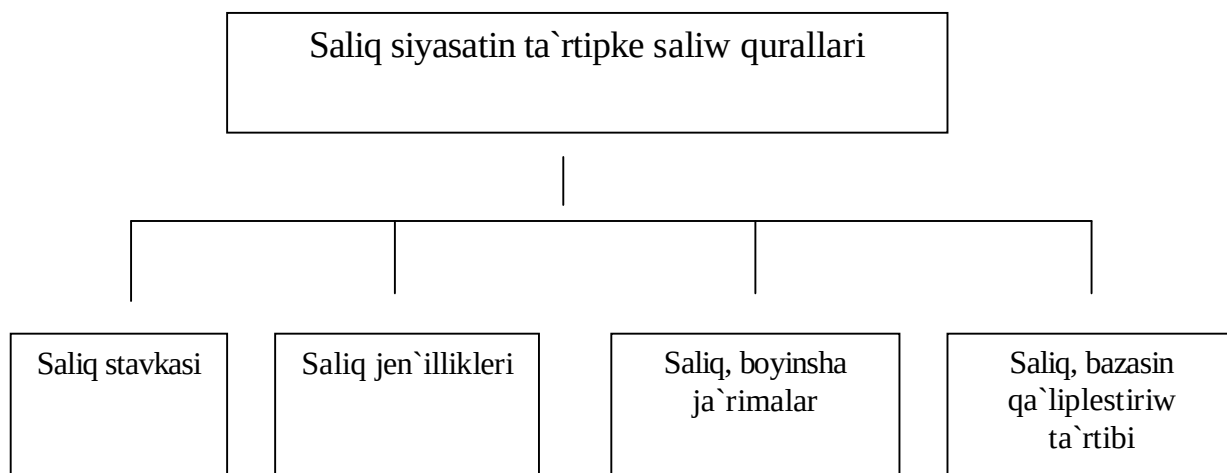
Usi Kodekste belgilengen jag`daylarda ha`m ta`rtipte salıq salıwdin` a`piwayilastirilg`an ta`rtibinde to`lenetug`in to`mendegi salıqlar qollaniliwi mu`mkin:

- birden-bir salıq to`lemi;
- birden-bir jer salıg`i;
- isbilermenlik xizmetinin` ayrim tu`rleri boyinsha belgilengen salıq.

Usi statya ekinshi bo`liminin` 1-6-ba`ntlerinde, u`shinshi bo`liminin` 1-4-ba`ntlerinde, besinshi bo`liminin` ekinshi ha`m to`rtinshi xatbaslarında na`zerde tutilg`an salıqlar ha`mde basqa ma`jbu`riy to`lemler uliwma ma`mleketlik salıqlari ha`m basqa ma`jbu`riy to`lemleri bolip esaplanadi. Usi statya ekinshi bo`liminin` 7-10-ba`ntlerinde, u`shinshi bo`liminin` 5-ba`ntinde, besinshi bo`liminin` u`shinshi xatbasında na`zerde tutilg`an salıqlar ha`mde basqa ma`jbu`riy to`lemler jergilikli salıqlar ha`m basqa ma`jbu`riy to`lemler qatarına kiredi. Ma`mleket uliwma milliy da`stu`rlerin a`melge asiriw da`wirinde tiyisli jamg`armalar sho`lkemlestiriliwi mu`mkin bolip, olarg`a nizam hu`jjetlerinde na`zerde tutilg`an ta`rtipte ma`jbu`riy to`lemler belgilenedi.

Bular barlig`i Kodekstin` na`tiyjeli islewi ha`zirgi payitta respublikamızda

saliqlarin jiynaw menen baylanisli bolip, olar saliq tu`simlerin tuwri rejelestiriw, saliq ju`gin kemeyittiriw, ekonomikalıq nashar ka`rxanalardi menshiklestiriw protsessin tezlestiriw, olardin` da`ramat alıp islewleri ushin saliq qadag`alawı ha`m saliq huqıqi tuwrısındag`i administrativlik sharalar ko`riw ha`m ekonomikalıq imka`niyatlar jaratiw siyaqlı bir qansha ilajlar menen tig`iz baylanisla boladı.

1.1-su`wret. Saliq siyasatin ta`rtipke saliw qurallari.

Berilip atirg`an saliq jen`illikleri o`nimnin` o`zine tu`ser bahasin kemeyittiredi, keleshekte paydani asiradi. Bul bolsa o`ndiristin` turaqlı o`siwi ha`m xalıqtı sotsiallıq qorg`aw ushin ju`da` a`hmiyetli.

Saliq jen`illikleri - saliq to`lewshilerge salıqlar boyınsha ha`r qiyli jan`alıqlar bolıp, olar waqtınshalıq ha`m turaqlı, tolıq yamasa ayrim ha`m basqa ko`rinislerde beriliwi mu`mkin. Saliq jen`illiklerinin` tu`rleri, a`mel qiliw mexanizmleri, belgilew kriteriyalari ma`mleketlik sotsiallıq-ekonomikalıq rawajlaniwi da`rejesinen kelip shıqqan halda belgilenedi.

Saliq bazasin esaplaw usillari. Saliq bazasin esaplawdin` eki qiyli usili bar bolıp, olar kassa usili ha`m esapqa aliw usillari esaplanadı. Kassa usilinda saliq to`lewshiden salıqlardi to`lew minnetlemeleri da`ramat alg`annan keyin ju`zege kelse, esapqa aliw usilinda bolsa da`ramat aling`an yamasa satıwdan tu`sim qashan

kelip tu`siwinen qatti na`zer tovarlardi jo`neltiwi o`z na`wbetinde salıqlardı to`lew minnetlemelerin ju`zege keltiredi.

Salıq ju`gi - salıq to`lewshinin` belgili waqıt aralıg`ıdag`ı xızmeti na`tiyjesinde to`lengen salıqlardıń jıyındısın ko`rsetedi. Bunda salıq to`lewshilerdin` to`leytug`ın barlıq salıqlar ha`m salıqsız ma`jbu`riy to`lemlerdin` jıyındısın bildiredi. Salıq ju`ginin` da`rejesi o`z na`wbetinde ma`mlekettin` ekonomikalıq qudiretine, inflyatsiya da`rejesine, ma`mlekettin` wa`killikli funktsiyalardı qollawına, qalaberse bazar qatnasıqlarının` rawajlanıwi ha`m sotsiallıq ha`reket do`geregine tikkeley baylanisli boladı.

Salıqlardıń ha`m olar boyınsha beriletug`ın jen`illiklerdin` bar ekenligi ba`rqulla ma`mleket ju`zege keliwi menen baylanisip kelingен. Ulli Soxibkiron Amir Temur **tuzuklarıda** aytiliwinsha «Salıqlar ma`mlekettin` ekonomikalıq tayanishi ha`m belgili bolıwi bolip tabiladı».

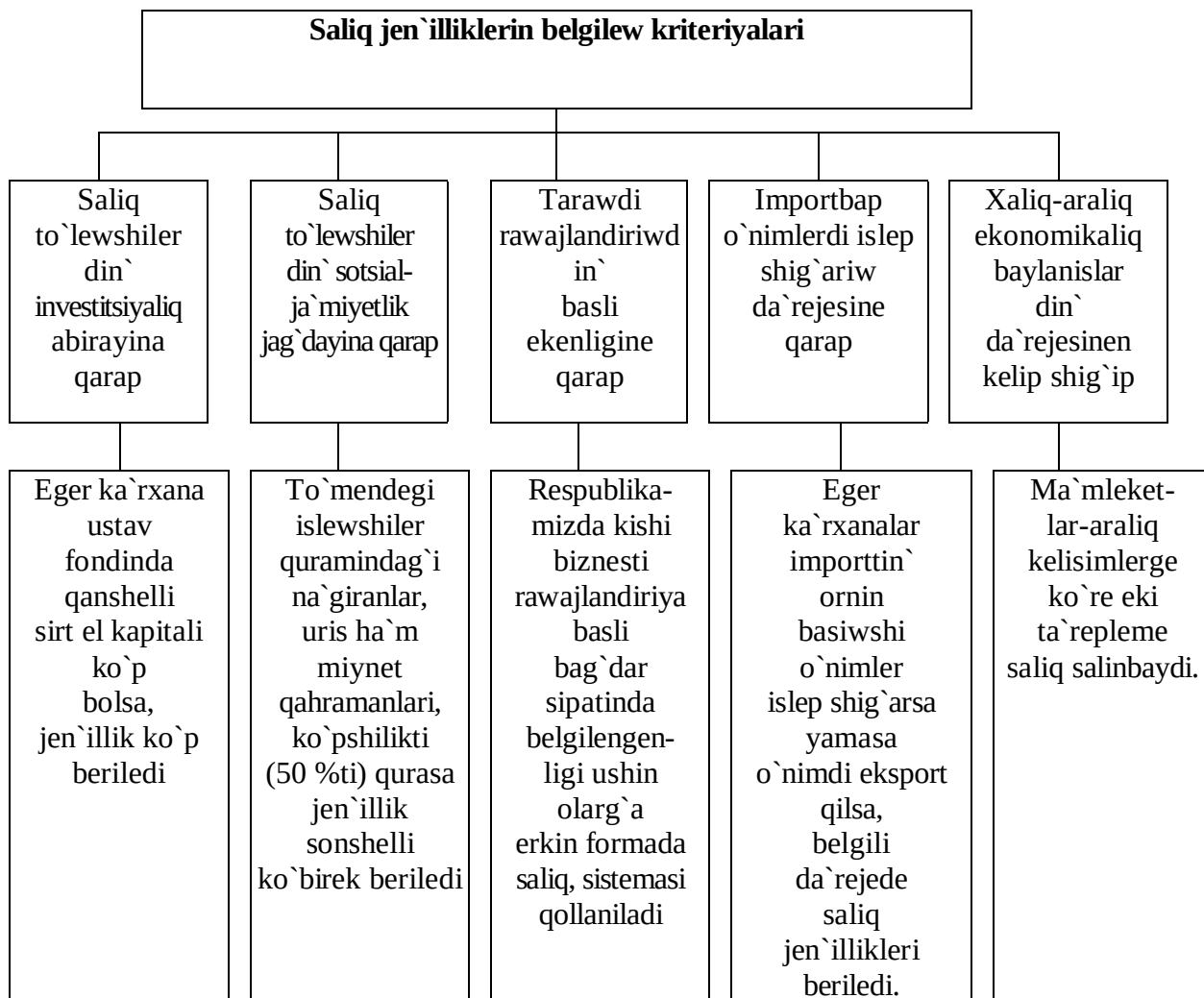
Salıq jen`illiklerinen o`ndiris protsessin basqariwda, investitsiyalardı xoshemetlewde ha`m basqalardı ken` paydalaniladı.

Yu.Yusupovtin` aytiwinsha: «Statistika mag`liwmatlarının` ko`rsetiwinshе, ma`mleket da`ramatların JIO`degі u`lesinin` ortasha 1% punktke ko`beyiwi, ortasha jıllıq ekonomikalıq o`siw da`rejesinin` 0,32%ke kemeyiwine alıp keledi. Basqasha so`z benen aytqanda, 1% ekonomikalıq o`siwge erisiw ushin salıq ju`gin 3%ke qisqarttiriw lazim».

Salıq stavkaların o`zgerittiriwi arqalı da ekonomikag`a na`tiyjeli ta`sir qiliwi mu`mkin. Salıq stavkalari ha`zirgi payıtta barg`an sayın quramalasıp ha`m gruppalanıp barmaqta. Salıq stavkaların o`zgerittiriw arqalı finanslıq ag`ımlar ha`m tovarlar ag`ımlarının` ayrim tarawlari ushin qosimsha xoshemetler jaratiladı.

Salıq jen`illiklerin xoshemetlew ha`m na`tiyjeli qollaniliwına qarap to`mendegi ko`rinislerde sa`wlelendiriw mu`mkin:

- salıqlardan pu`tinley azat qiliw;
- jan`a sho`lkemlestirilgen ka`rxanalarg`a jen`illikler beriw;
- salıq to`lewden waqtınsha azat etiw;

1.2-su`wret. Saliq jen`illiklerin belgilew kriteriyalari

- saliqqa tartilatug`in bazani kemeyittiriw;
- saliqtan ayrim bo`limin azat qiliw;
- shet el investitsiyalarg`a jen`illikler beriw;
- eksportqa jen`illikler beriw ha`m basqalar.

Bunin` na`tiyjesinde ka`rxanalar erkinde qalatug`in qarjilar u`lesinin` ko`beyiwi esesine onin` aylanis qarjilari mug`darin ko`beyittirip bariw ha`m optimal da`rejesin saqlaw, o`ndiristi zamanago`ylestiriw, onin` na`tiyjeliligini asiriw maqsetinde ko`birek investitsiya kiritiw, xizmetkerler miynetin ja`nede xoshemetlew imka`nin beredi.

Saliqqa tartiw sistemasin jetilistiriwdin` a`hmiyetli bag`darlarinan biri saliq sistemasin ta`rtipke saliw, saliq tu`rlerin kemeyittiriw, esap-kitap mexanizmin

a`piwayilastiriw ha`m olar boyinsha to`lew da`wirliligin kemeyittiriw esaplanadi.

Saliq sistemasinda onin` bes tiykarg`i funktsiyasi ajiratip ko`rsetiledi:

- saliq esabinin` fiskal (g`a`zine ta`n) funktsiyasi;

- qayta bo`listiriw funktsiyasi;

- xoshemetlew funktsiyasi;

- saliq funktsiyasi qadag`alaw funktsiyasi;

- saliqti esaplaw protsessin mag`liwmat penen ta`miyinlew funktsiyasi.

Saliqqa tartiw xizmetinin` na`tiyjeli tu`rlerin xoshemetlew ha`m na`tiyjesiz tu`rlerin jilawlap turiw maqsetinde da`ramat dereklerine ta`sir ko`rsetiw joli menen ka`rxana ekonomikalıq xizmeti na`tiyjeliligin asiriwi mu`mkin. Sonday-aq, ma`selen, import qilinatuğ`in tovarlarga salıq belgilew ma`mleket sanaatin shet el ba`sekeleslerinen qorg`aw ushin isletiledi, kapitaldin` sirt elge ag`ip ketiwine tosqinlıq qilip, ma`mleket ishinde o`ndiristn xoshemetleydi. A`yne waqıtta eksport qilinatuğ`in tovarlardı salıqtan azat etiw eksport imka`niyatların ken`eyittiriw ushin qosimsha qarjılardan paydalaniw imka`nin beredi.

Ma`mlekettin` salıqlar arqalı ekonomikani basqariwi tu`rli usıl ha`m formalarda alıp bariliwi mu`mkin. Olardan tiykarg`ıları to`mendegiler bolıp tabiladi:

1. Saliqqa tartiw sistemasi ha`m strukturasinin` ma`mleket ekonomikasi ushin en` ta`n bolg`an formasin islep shig`iw ha`m engiziw;

2. Saliq stavkaların o`zgerittiriw;

3. Saliq jen`illiklerin beriw;

4. Saliqqa tartiw din` uliwma da`rejesin ornatiw;

5. Ha`r bir salıq bazasına kırıwshi elementler quramin belgilew ha`m basqalar.

Import tovarlarga salıq stavkalarinin` asiriliwi jergilikli tovar islep shig`ariwshılarg`a jaqsi imka`niyat beredi, biraq sirtqi sawda oborotına unamsız ta`sir etedi ha`m basqalar. Saliq stavkaların tarmaklar, aymaqlar, tovar ha`m xizmetler toparları, tarawlar boyinsha toparlaw arqalı ekonomikalıq protsesslerge

ta'sir qiliwda paydalaniw mu'mkin. Saliq sistemasi quramin saqlag'an halda olardin` mug`darliq ko`rsetkishlerin o`zgerittiriw arqali ka`rxanalardin` o`z-aldina toparlarinin` xizmeti ushin tan`lang`an saliq siyasatin ju`ritiw, waqtinsha ekonomikalik sha`rt-sharayatlardi o`zgerittiriw mu'mkin.

Saliq ju`gi da`rejesin to`mendegi faktorlar belgilep beredi:

1) saliq, jiyimlar ha`m byudjetten tisqari fondlarg`a ma`jbu`riy ajiratpalar sani;

2) olardin` stavkalar da`rejesi;

3) ha`r bir saliq bazasinin` o`zine ta`n qa`liplesiw o`zgesheligi (saliq ob`ektine kiriwshi elementler mug`dari);

4) saliq jen`illiklerinen paydalaniw da`rejesi (imka`niyati).

Usi faktorlardan birinin` kemeyiwi (o`siwi) basqa faktorlar o`zgermegendeg`ana saliq ju`gi kemeyiwine (o`siwine) ta'sir etiw mu'mkin. Aytayiq saliq stavkalari pa`seyittirilse, saliq san ko`beyse yamasa saliq ob`ekti elementleri ken`eyittirilse, saliq stavkasinin` pa`seyittiriliwi hesh qanday na`tiyje bermeydi ha`m saliq ju`gi o`zgermeydi yamasa ko`teriledi.

Sonin` ushin ma`mleket ta`repinen saliq sistemasin qa`liplestiriwde bul 4 tu`rli faktordi bir-birine baylanisli halda qaraliwi ha`m saliq ju`ginin` alternativ da`rejesin belgilewshi ha`m ornatiwi lazim boladi. Bul da`rejeni belgilewde ma`mleket to`mendegi jag`daylar ta`sirin de itibarg`a aliw za`ru`r:

- ma`mlekettin` ekonomikalik rawajlaniw da`rejesi;
- saliq to`lewshilerdin` to`lew qa`biliyeti, uliwma finansliq imka`niyatlari;
- bazar qatnasiqlarinin`, a`sirese, mu`lkshilik qatnasiqlarinin` jag`dayi;
- inflyatsiyanin` o`siw da`rejesi;
- ma`lim da`wir o`zgesheliklerine ko`re, ma`mlekettin` o`z aldina qoyg`an siyasiy, ekonomikalik ha`m sotsialliq waziypalari qatnasig`i.

Byudjetten tisqari fondlarg`a ajiratpalar da saliq ju`gine anag`urlim u`lke ta'sir qiladi. Bul ajiratpalar saliq larg`a salistirmali 30-33 protsenti quramaqta bul anag`urlim joqari ko`rsetkish esaplanadi.

1.3. Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabin ha`m analizini

sho`lkemlestiriwde buxgalteriya esabinin` orni

Bazar ekonomikasi sharayatinda xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlerde buxgalteriya esabin sho`lkemlestiriwdin` tiykarg`i waziypasi ishki ha`m sirtqi paydalaniwshilardi informatsiya menen ta`miyinlew esaplanadi. O`zbekistan Respublikasi Saliq Kodeksinde belgilengenindey-saliqlar belgili mug`darlarda o`ndiriletug`in, turaqli, qaytarip berilmeytug`in ha`m g`a`rezsiz o`zgeshelikke iye bolg`an, byudjetke bag`darlanatug`in ma`jbu`riy pul to`lemi bolip tabiladi. Saliq Kodeksinde saliq to`lewshiler moynina saliqqa ta`n bir qatar minnetlemeler ju`kletilgen. Usi minnetlemelerdi orinlamasliq yamasa lazim da`rejede orinlamasliq saliq to`lewshige salistirmali finansliq ha`m administrativlik yamasa jinayat jaza sharalarin qollawg`a sebep boladi. Saliq minnetlemesi - administrativlik huqiqiy qatnasig`i bolip, og`an tiykarlanip saliq to`lewshi saliq nizam hu`jjetlerinde belgilengen ta`rtipte ma`mleketlik saliq xizmeti organlarinda esapta turiw, saliq ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdi belgilengen ta`rtipte esaplaw, byudjetke to`lew, buxgalteriya ha`mde saliq esap-kitaplarin ju`ritiw ha`m wa`killi organlarga`a tapsiriw bolip tabiladi. Saliq minnetlemeleri:

- nizam hu`jjetlerine muwapiq buxgalteriya esabin ju`ritiwi, finansliq ha`m saliq esabatin du`ziwi;

- saliq minnetlemelerin o`z waqtinda ha`m toliq ko`lemde orinlawi;

- ma`mleketlik saliq xizmeti organlarinin` ha`m basqa wa`killikli organlardin` ha`mde olar a`meldar ta`replerdin` nizamliq talaplarin orinlawi, sonday-aq, usi organlardin`, olar a`meldar ta`replerdin` nizamliq xizmetine tosquinliq qilmaslig`i sha`rt;

- ma`mleketlik saliq xizmeti organlarina ha`m basqa wa`killikli organlarga`a jen`illikler aliw huqiqin tastiylawshi hu`jjetlerdi usiniwi;

- saliq tekseriwleri o`tkizilip atirg`an waqitta ma`mleket saliq xizmeti organlarina saliq ha`m basqa ma`jbu`riy to`lemlerdi esaplap shig`ariw, to`lew menen baylanisli hu`jjetler ha`mde mag`liwmatlardi usiniwi;

- saliq to'lewshilerga to'lenetug'in qarjilardan saliqlar ha'm basqa ma'jbu'riy to'lemlerdi tuwri ha'm o'z waqtinda esaplap shig'ariwi, uslap qaliwi ha'mde byudjetke ha'm ma'mleketlik maqsetli jamg'armalarina o'tkiziwi;

- saliq to'lewshilerga to'lengen da'ramatlardin, uslap qaling'an ha'mde byudjetke ha'm ma'mleketlik maqsetli jamg'armalarina o'tkizilgen saliqlar ha'm basqa ma'jbu'riy to'lemlerdin esabin ju'ritiwi, sonin ishinde ha'r bir saliq to'lewshi boyinsha o'z-aldina ayirip esap ju'ritiwi sha'rt.

Saliq to'lewshiden saliq minnetlemelerin o'z waqtinda ha'm toliq ko'lemde orinlawi ushin to'mendegi waziypalardi orinlawin talap etedi.

- ma'mleketlik saliq xizmeti organlarinda esapta turiw;

- yuridikaliq ma'nzili o'zgergen ta'g'dirde ma'mleketlik saliq xizmeti organlarina xabar beriwi;

- esaplang'an saliq ha'm ma'jbu'riy to'lemlerdi o'z mu'ddetinde to'lew. Xojaliq protsessslerin o'z waqtinda tuwri ha'm aniq hu'jjetlestiriw tekg'ana buxgalteriya esabin tuwri sho'lkemlestiriwge ba'lkim saliq ob'ektlari ha'mde onin menen baylanisli ob'ektlar esabin sho'lkemlestiriw ha'm saliq bazasin tuwri aniklawg'a xizmet qiladi.

O'zbekistan Respublikasinin "Buxgalteriya esabi tuwrisinda"gi Nizami ha'm buxgalteriya esabinin milliy standartlarinda buxgalteriya esabi sintetikalik ha'm analitikaliq schyotlari ha'mde esap registrleri formalari tastiylang'an. Saliq to'lewshiler qag'az yamasa elektron formada sintetikalik ha'm analitikaliq schyotlardi ha'mde esap registrlerin ju'ritiwi sha'rt.

Sintetikalik ha'm analitikaliq schyotlar mag'liwmatlari tiykarinda belgilengen formalarda finansliq esabat ha'mde onin formalari du'ziledi.

Finansliq esap mag'liwmatlari saliq esabatlarin du'ziw ushin jeterli bolmaydi. Sonin ushin finansliq esap mag'liwmatlari tiykarinda ka'rxana buxgalteriya xizmeti ta'repinen saliq esabatlarin du'ziw ushin za'ru'r qosimsha saliq esabi registrleri, mag'liwmatnamalar du'ziliwi kerek.

1995-2015 jillar saliq tu`rleri boyinsha stavkalar din` o`zgeriwi

Saliq tu`rleri	1995	2000	2005	2010	2015
Da`ramat (payda) salig`i	38	31	15	9	8
QQS	25	20	20	20	20
Fizikaliq ta`replerdin` da`ramatidan alinatug`in saliq	15 25 35 40	15 25 36 40	13 21 29	11 17 22	0 8,5 17 18 23
Mal-mu`lk salig`i	0,2	0,25	0,5	0,5	0,5
Yuridikaliq ta`replerdin` alinatug`in mu`lk salig`i	2,0	2,0	3,5	3,5	3,5

Saliq ma`sla`hatshisi o`z xizmet waziypasin joqari da`rejede orinlawi ushin buxgalteriya esabi, audit ha`m finansliq analiz metodologiyasin teren` biliwi za`ru`r. Bul taarwlar boyinsha bilimge iye bolg`an saliq ma`sla`hatshisi klientke saliq qa`rejetlerin optimallastiriw boyinsha tuwri ma`sla`hatlar bere aladi.

Saliq ma`sla`hatshilari sho`lkemleri:

- buxgalteriya esabin jolg`a qoyiw, tiklew ha`m ju`ritiw;
- finansliq esabat du`ziw;
- buxgalteriya esabi, menejment ha`m finans-xojaliq xizmetinin` basqa ma`seleleri boyinsha konsalting xizmetlerin de ko`rsetiwi mu`mkin.

Respublikamizda saliq siyasati jildan jilg`a jetilisip barmaqta.

Jan`a baspadag`i O`zbekistan Respublikasi Saliq kodeksin islep shig`iw za`ru`rligi:

- saliq sistemasinin` quramalasiwi;
- saliq nizamshilig`inin` birdey talkin qilinbaslig`i;
- tuwridan - tuwri a`mel qiliwshi hu`jjet bolmag`anlig`i;
- a`piwayilastirilg`an saliq saliw ta`rtibi ha`m ayrim saliqqlar ha`mde basqa ma`jbu`riy to`lemlerdi saliq kodeksi menen emes, ba`lkim normativlik hu`jjetler menen ta`rtipke saliniwi.

G`a`rezsizlik jillarda O`zbekistanda saliq sistemasinin` qa`liplesiwi, saliq

siyasatinin` jetilisiwi buxgalteriya esabinin` rawajlaniwi ha`m onin` metodologiyasinin` jetilisiwine alip keldi. Respublikamizda «Buxgalteriya esabi tuwrisinda»g`i Nizamnin` qabil qiliniwi, buxgalteriya esabi milliy standartlarinin` (BEMS) islep shig`iliwi ha`m a`meliyatqa engiziliwi, O`zbekistan Respublikasi Ministrler Komitetinin` «O`nimnin` (jumis, xizmet)lerdi o`ndiriw ha`m satiw qa`rejetlerinin` qurami ha`mde finansliq na`tiyjelerin qa`liplestiriw ta`rtibi tuwrisinda»g`i Nizam 1999 jil 5 fevraldag`i 54-sanli qararinin` qabil qiliniwi (keyingi o`zgerisleri menen) saliq siyasatinin` ja`nede jetilisiwine tiykar boldi.

Joqaridag`ilardan kelip shig`ip, Respublikamizda bazar ekonomikasina say bolg`an buxgalteriya esabinin` huqiqiy-normativlik tiykarinda jaratildi degan juwmaqqa keliwimiz mu`mkin.

Buxgalteriya esabi boyinsha huqiqiy-normativlik hu`jjetler ju`da` ko`p bolip, olardan tuwri ha`m na`tiyjeli paydalaniw ushin ta`rtipke saliw talap qilinadi. Bizin` pikirimizshe, buxgalteriya esabin sho`lkemlestiriw ha`m ju`ritiwdi ta`rtipke saliwshi huqiqiy-normativlik hu`jjetler sistemasin u`sh basqishqa (1.11-keste) bo`liw maqsetke muwapiq.

Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabinin` zamani degende ma`lim ku`n ha`m da`wirler tu`siniledi. Zaman kriteriyasi saliqqlar esabinda olardin` esaplaniwi, esabatlardin` tapsiriliwi, saliqqlardin` to`leniwi, o`ndirip aliniwina tiykar boladi.

Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabinin` ma`kani bolip bir pu`tin tolik ma`mleket, onin` aymaqliq bo`linbeleri, yag`niy wa`layat, qala, rayon, awillar esaplanadi. Usi ma`kanlarda saliqqlar esabi eki g`a`rezsiz ta`rep ta`repinen ju`ritiledi.

Bul kestedede sa`wlelendirilgen buxgalteriya esabin ta`rtipke saliwshi hu`jjetler sistemasini tikkeley saliq siyasatin jetilistiriwde o`z-aldina oring`a iye boladi.

Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha ma`mleket ha`m saliq to`lewshiler ortasindag`i finansliq qatnasiqlar sipatinda ma`kan ha`m zamanda esapqa aliniwi lazim.

**O'zbekistan respublikasida buxgalteriya esabin ta'rtipke saliwshi
normativlik-huquqiy hu'jjetler sistemasi**

Basqish	Hu'jjetler	Hu'jjetlerdi qabil qilg'an organlar
I basqish Nizamlivq	Nizamlar, kodeksler Prezident Pa'rmanlari ha'm qararlari, Ministrler Komiteti qararlari	Oliy Majlis Senati ha'm Nizamshiliq palatasi, Prezident, Ministrler Komiteti
II basqish Normativlik ha'm metodikaliq	Buxgalteriya esabinin` milliy standartlari Nizamlar, ko'rsetpeler, metodikaliq ko'rsetpelerr	Finans, A'dillik ministrlikleri, Orayliq bank, Ma'mleketlik saliq komiteti, Ma'mleket bajixana komiteti
III basqish Xojaliq ju'ritiwshi sub'ektlerdin` esap siyasati	Sho'lkemlestiriw bo'listirwshi hu'jjetler (buyriq ko'rsetpeler)	Ka'rxanalar, konsalting firmalar

Bular, bir ta'repten saliq to'lewshi ta'rep, ekinshi ta'repten saliqti ma'mleket paydasina o'ndirip aliwshi ta'rep yag'niy saliq mekemeleri. Birinshi ta'rep salqlarin to'lewshi sipatinda esap ju'ritse, ekinshi ta'rep bolsa olardi o'ndirip aliwshi ta'rep sipatinda esap ju'ritedi. Salqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemeler esabinin` usi eki tu'ri bir - birinen maqseti, waziypalari, ju'ritiliw ta'rtibi, metodi ha'm usillari, texnikasi, hu'jjetli ra'smiylestiriliwi ha'mde basqa ta'repleri menen bir-birinen tu'pten pariqlik kiladi.

Bazar qatnashchilariga o'tiw, usi shartlarda ma'mleketimiz ushin pu'tkil jan'a saliq nizamshilig'i hu'jjetlerinn` jaratiliwi ha'mde turmisqa engiziliwi uliwma buxgalteriya esabinin`, sonin` ishinde salqlar esabinin` jan'a qatnashchilarg'a, janasha xojaliq ju'ritiw talaplariga say bolgan kontseptual tiykarlarin jaratiw ma'selesin ku'ndelen` qilib qoydi.

G'a'rezsizlikke erisilgen keyingi qisqa da'wir ishinde bul tuwrisinda respublikamizda u'lken isler a'melge asirildi. Ma'selen, ka'rxanalarda buxgalteriya esabi ha'm finansliq esabatti ju'ritiw din` kontseptual tiykarlarin sa'wlelendiriwshi ha'mde ta'rtipke saliwshi nizamlar, milliy standartlar, nizam, ko'rsetpe ha'm basqa normativlik hu'jjetler sistemasi qabil qilinip a'meliyatqa engizildi.

Respublikamizg'a xalik-araliq esap ta'jiriybesinde ken` qollanilip atirgan

teoriyalik tu'sinikler, a'meliy ko'nlikpeler tez kirip keldi. Sonnan, birinshi ma`rte buring`i sovet sistemasinda pu`tin bolg`an buxgalteriya esabin finansliq basqariw, saliqlar esabi siyaqli quramliq bo`limlarga ajiratiw ken` tu`s aldi. Bul alimlar aldina buxgalteriya esabinin` usi quramliq bo`limlerinin` teoriyalik ha`m metodologiyaliq tiykarlarin jaritiwshi jan`a oqiqliqlar, oqiqlik kollanbalar ha`m a'meliy qollanbalardi jaratiwday a`hmiyetli waziypa qoydi. Qisqa waqit ishinde respublikamizda usi atamadag`i isler shet tillerinen rus ha`m o`zbek tillerine awdarildi, watanimiz alimlarimiz ta`repinen g`a`rezsiz ma`mleket tilinde tayarlag`an oqiqliqlari, oqiqlik kollanbalari payda boldi.

Ma`mleket ekonomikalik qa`wipsizligin ta`miyinlew ha`m huqiqiy puqaraliq ma`mleketti quriw a`melge asirilib atirg`an reformalardan go`zlengen tiykarag`i strategiyaliq waziypa esaplanadi. Lekin o`tiw da`wirinde barliq ma`mleketlarga ta`n bolg`an jasirin o`ndiris penen shug`illaniw, qadag`alanbaytug`in da`ramat aliw maqsatinde islep shig`arilg`an o`nimlerdin` bir bo`limin esapqa qoymasliq, ruxsatsiz isbilermenlik xizmeti menen shug`illaniw ha`m saliq ob`ekti bazasin jasiriw siyaqli jollar menen nizamsizliq da`ramat aliw ma`mleketimizde de bar. Usi huqiq buzarlari ma`lim waqit dawaminda aling`an nizamsizliq da`ramatlar esesine bayip baradi. Nizamsiz qadag`alawsiz da`ramatlar alip atirg`an saliq to`lewshiler qatti-ha`reketleri ja`miyette nizamlarg`a a`mel etip xizmet ko`rsetip atirg`an ha`m nizamli da`ramat alip, belgilengen saliqlarin to`lep barip atirg`an saliq to`lewshilerde jasirin ekonomikalik sektorg`a o`tiw ma`pli degen tu`sinshege alip keliwge sebep boladi.

Bunday tu`rdegi nizam buzarliqlar bas faktori esap-kitap jumislari tuwri ju`ritpeslik esaplanadi. Sol sebepli saliq to`lewshilerde buxgalteriya esabinin` tuwri ju`ritiliwin qadag`alaw a`hmiyetli ekonomikalik-sotsialliq ha`m huqiqiy a`hmiyetke iye ma`selelerden biri esaplanadi.

Ma`mleketimizde saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdi buxgalteriyada esapqa aliw "Buxgalteriya esabinin` milliy standartlarin"da belgilengen printsipler tiykarinda ha`r bir saliq tu`ri boyinsha ayrip o`z-aldina alip bariladi. Saliklardin`

buxgalteriya esabin sho'lkemlestiriw, aldi menen saliq to'lewshinin esap siyasatında o'z sa'wlesin tabiwi lazim.

Ameldegi nizamlarda saliq to'lewshi yuridikaliq ta'rep a'meldar ta'repleri da'ramatınan yamasa saliq salıwdın' basqa ob'ektlari esabının' joqlig'i, bul esapti belgilengen nizamshiliqti buzg'an halda ju'ritilgenligi, sonday-aq, saliq organlarına salıqların esaplaw ha'm to'lew ushin za'ru'r bolg'an esabatlar, esap-kitaplar ha'mde basqa hu'jjetlerdi o'z waqtında usınbag'anlig'i, paydani yamasa basqa saliq salıw ob'ektin jasirg'anlig'i (kemeyitirip ko'rsetkenligi) ushin jazag'a tartiliwi belgilep qoyilg'an.

Lekin nizamshiliq saliq to'lewshilerdi saliq ha'mde basqa ma'jbu'riy to'lemler summaları to'lenbegen yamasa pu'tinley to'lemegenlikke alıp kelgen qa'telerdi saliq organınin' tekseriwinen aldin anıqlag'an buxgalteriya esabında ha'mde salıqlar ha'm to'lemler boyınsha esap-kitaplarg'a du'zetiwler kiritken ta'g'dirde olardi jazadan azat etiwdi de na'zerde tutadi.

Demek, yuridikaliq ta'repler ta'repinen esaplang'an salıqlar ha'm olardi byudjetke o'tkiziw, a'melge asirilg'an qa'rejetler, salıqlar ha'm buxgalteriya esabin aniq ha'm tuwri sho'lkemlestiriw, saliq to'lewshiler minnetlemesi bolıp qalmastan, ba'lkim bunnan olardin' ma'pdarlig'in da keltirip shigaradi.

Bunnan tisqari buxgalteriya esabi mag'liwmatlari tiykarında xojaliq ju'ritiwshi sub'ektlar ha'm ma'mleket ortasındag'i qatnasıqlar analiz qilip barilip, reformalardi a'melge asiriw keleshekleri de belgilep bariladi.

Sol sebepli salıqlar esabin tuwri sho'lkemlestiriw ha'm ju'ritiw ka'rxanani u'lken mug'darda ja'riymalar to'lewdin' aldin aliwg'a, ma'mleketke bolsa belgilengen tu'simlerdin' o'z waqtında byudjetke tu'siwin ta'miyinleydi.

Bayan etilgenlerden ko'rinedi, esap sistemasında a'melge asirilg'an reformalar xojaliq ju'ritiwshi sub'ektlarde ju'z bergen protsessler ha'mde olar ha'reketin xalik-araliq standartlar tiykarında tuwri ha'm o'z waqtında sa'wlelendirip bariw imka'niyatın bermekte. Ha'zirde buxgalteriya esabi quramliq bo'limleri "Finansliq esap" ha'm "Basqariw esabi"nin' orni ha'm a'hmiyeti ken'

aship berildi.

Lekin bul esap ha`m audit sistemasinda alip barilip atirg`an reformalar tamam boldi dew ushin tiykar bola almaydi. Sebebi a`meldegi "Finansliq esap" ha`m "Basqariw esabi" sistemasinda salıqlar esabına jeterli itibar berilmegen. Joqarida aytip o`tilgenindey alimlar ta`repien «Salıqlar esabi» qanday boliwi ha`m ol qaysi quramda boliwi tuwrisında aniq toqtamg`a kelinbegen. Salıqlar esabi bazar qatnasıqları sharayatında isbilermenlik sub`ektleri xızmetinde za`ru`rli a`hmiyetke iye. Sebebi salıqların tuwri esaplaw ha`m byudjetke belgilengen mu`ddetlerde to`lew isbilermenlik sub`ekti finansliq jag`dayına o`z ta`sirin ko`rsetedi. Byudjetke to`leniwi lazim bolg`an salıqlar ha`m jiyimlardı o`z waqtında tuwri esap-kitap qiliw ha`m to`lep bariw na`tiyjesinde ka`rxana ekonomikalıq ziyan ko`rmeydi. Kerisinshe bolsa ka`rxana ekonomikalıq ziyan ko`redi.

Pikirimizshe salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabınin` printsipleri, onin` registrleri ha`m ju`ritiw metodologiyasin islep shig`iw ha`mde a`meliyatqa engiziw maqetke muwapiq boladı. Sebebi usi esap sistemasi arqalı isbilermenlik sub`ektleri ma`lim da`wirde a`melge asirilg`an finansliq-xojalıq protsessslerin salıqlar esabi registrlerinde sa`wlelendirip, byudjetke esaplanatug`ın ha`m to`lenetug`ın salıqlar ha`mde jiyimlar mug`dari tuwrisındag`i da`ramat ha`m qa`rejetleri haqqındag`i mag`liwmatlardı salıqlar esabi registrlerinde ja`mlep baradı ha`mde olardin` tuwri esaplanıwi, byudjetke o`z waqtında to`leniwi ju`zesinen operativ qadag`alaw alıp bariw imka`niyatına iye boladı. Bul bolsa isbilermenlik sub`ektlerin, a`sirese kishi isbilermenlik sub`ektlerin salıqlar ha`m jiyimlardı tuwri emes esap-kitap qiliw na`tiyjesind ekonomikalıq ziyan ko`riwden asıraydı, ekinshiden ma`mleket byudjetine salıqların o`z waqtında toliq tu`siwin ta`miyinlewge xızmet kiladı.

Joqarida aytip o`tilgenindey salıqlar ma`mleket ha`m salıq to`lewshiler ortasındag`i finansliq qatnasıqlar sipatında ma`kan ha`m zamanda esapqa alınıwi lazim.

Ma`mleketimiz alimları ta`repien salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdi buxgalteriya esabınan ta`n basıp shig`arılgn a`debiyatlardin` u`yreniw

na`tiyjesinde saliqqlar esabini` ma`kan ha`m zamandag`i statusi, onin` esap sistemasindag`i orni ma`selesi boyinsha avtorlar qaraslarin u`sh toparg`a ajiratiw mu`mkin ekenligin ko`rsetedi.

1-topar - bul saliqqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabin ka`rxanalar ishki esap sistemasinin` bir tu`ri sipatinda qabil etiw.

**2-toparg`a** saliqqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabin buxgalteriya esabini` bir tu`ri dep esaplaytug`in alimlardi kiritiw mu`mkin.

Shet ellik ma`mleketler alimlarinin` ko`pshiligi saliqqlar esabin buxgalteriya esabini` to`mengi sistemasi dep qabil etedi.

Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabi mazmun ha`m ma`nisine, sho`lkemlestiriw ha`m basqa ta`replerine ko`re ka`rxanalar buxgalteriyasina ju`kletilgen funksional minnetlemelerden bir esaplanadi. Saliqlar esabini` tuwri ha`m o`z waqtinda ju`ritiliwine respublikamiz nizamlarina muwapiq ka`rxana basshisi ha`m bas esapshi finansliq ha`m administrativlik jag`inan juwapker bolip esaplanadi. To`mendegi ornatilg`an esap siyasatina ko`re saliqqlar esabi bas esapshinin` o`zi yamasa o`z-aldina bo`lim, juwapker ta`rep (ta`repler) ta`repien bas esapshi juwapkerliginde alip bariladi. Bulardan juwmaq qilatus`in bolsaq, saliqqlar esabin ka`rxanalar ta`repien ju`ritiletug`in buxgalteriya esabinan ajiratiw bolmaydi. Demek, saliqqlar esabi uliwma alg`anda so`zsiz buxgalteriya esabina tiyisli bolip tabiladi.

**Saliqlar esabini` predmeti** bolip saliq to`lewshiler ta`repien to`lenetus`in saliq to`lemleri esaplanadi.

Saliqlar esabini` ob`ekti ha`r bir saliq tu`ri, olar boyinsha saliqqa tartilatug`in baza, saliq jen`illikleri, saliqqa tiyisli ag`imdag`i ha`m keshiktirilgen qa`rejetler, agimdag`i ha`m uzaq mu`ddetli minnetlemeler, saliqqlar boyinsha finansliq, administrativlik ja`riymalar, olardin` o`ndiriliwi ha`m esaptan shig`ariliwi ha`mde baskalar esaplanadi. Ha`r bir saliq tu`ri boyinsha esaptin` usi ob`ektlari o`zini` mazmun ha`m ma`nisine, o`zgesheliklerine iye boladi. Usi o`zgeshelikler ma`mleketimizdin` saliq nizamshiliq hu`jjetlerinde toliq o`z

sa`wlesin tapqan, olar tuwrisinda jumisimizdin` keyingi bo`limlerinde ja`ne o`z-aldina toqtalamiz.

Saliqlar esabinin` sub`ektleri bolip, joqarida aytip o`tkenimizdey, tu`rli mu`lkshilik formasindag`i ha`m sho`lkemlestiriw-huqiqiy statusindag`i ka`rxanalar esaplanadi. Esap birligi sipatinda usi ka`rxanalar tu`rli saliq rejimlerinde xizmet ko`rsetiwshiler bolip esaplanadi.

Saliq to`lewshilerdi esapqa aliwda buxgalteriya esabinin` metodin qurawshi usillardin` barlig`inan paydalaniladi. Lekin, sonin` menen birge usi usillardi saliq esabinda qollaw o`zine ta`n o`zgesheliklerge iye boladi. Misal ushin, bahalaw usili negizinde jatiwshi qun tu`sinigi tu`rli maqsetlerde tu`rlige mazmun ka`sip etedi. Ma`selen, QQSin esap-kitap qiliwda bajixana quni, satiw quni, taza satiw quni, haqiyqiy o`zine tu`ser baxadag`i quni, ortasha qun, qaldik qun ha`m usi siyaqli qunnin` basqa tu`rleri qollaniladi. Basqasha aytqanda salıqlardi esap-kitap kiliwda saliq saliw ob`ektin tabiw ushin toliq forma ha`m mazmundag`i qunnan paydalanip bolmaydi.

Saliqlar esabin ju`ritiwge tiykar boliwshi bas hu`jjet bolip tiykarinan arawli esap-kitap formalari esaplanadi. Ma`selen, usi esap-kitaplar tu`rli salıqlar boyinsha tu`rli forma ha`m mazmunga`a iye boladi.

Saliqlardin` sistemali esabin ju`ritiw schyotlar ha`m olarg`a eki jaqlama jaziw usilinan ken` paydalaniwdi talap etedi. Sonin` menen birge byudjet aldindag`i qarizlardin` esabi ushin mo`ljellengen uliwma buxgalteriya schyotlari salıqlardin` toliq (ken` mazmundag`i) esabi ushin jeterlishe bolmaydi. Sol sebepten de salıqlardin` toliq esabin ju`ritiw ushin o`z-aldina arawli schyotlardi ju`ritiw lazim. Usi schyotlar sistemasin ha`r bir xojaliq ju`ritiw sub`ekti o`zinin` esap siyasatina qarap belgileydi.

Buxgalteriya esabinin` uliwmalıq usillari bolg`an balans ha`m esabatta salıqlardin` esaplang`an, o`tkizip berilgen summaları, sonday-aq, olar boyinsha debitorliq ha`m kreditorliq qarizlardin` jag`dayi tuwrisinda jiyma mag`liwmatlar sa`wlelendiriledi. Saliqlardin` toliq esabi ka`rxanalar finansliq esabinin` usi

formalari beretug`in mag`liwmatlardi ja`nede de bayitip, olardin` ishki ha`m sirtqi mag`liwmat tutiniwshilari ushin paydaliliq da`rejesin asiriw imka`nin beredi.

Saliqlar esabin pa`nnin` arnawli tarmag`i sipatinda u`yreniwdin` ja`ne bir a`hmiyeti sonnda, ol ma`mleketimizdin` saliq ha`m esap nizamshilig`i ortasindag`i o`z-ara qatnashlikni ta`miyinlew barisindag`i aylanislardi teren` izertlewge, olardin` tu`rli alternativ sheshimlerin tiykarlawg`a imka`n beredi. Ma`selen, ha`r bir saliq boyinsha saliqqa tartiw bazasin, saliq jen`illikleri, saliqlar boyinsha keshiktirilgen qa`rejet ha`m minnetlemelerdi tikkeley saliq nizamshilig`i talaplarinan kelip shig`ip esabin ju`ritiw ta`rtiplerin a`tiraplinsha mug`darina beriw usi pa`n tarmag`inin` tiykarlawg`a maqsatlarinen biri esaplanadi

II-BAP. SALIQLAR HA`M MA`JBU`RIY TO`LEMLER ESABI HA`MDE ANALIZININ` HA`ZIRGI JAG`DAYIN JETILISTIRIW JOLLARI

2.1. «Xalqabad mamig`i» AAJ saliqdarlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdin` da`slepki ha`m jiyma esabi

Ja`miyette buxgalteriya esabin ju`ritiw tasiyiqlang`an shtatlar keshtesine muwapiq bas esapshi ta`repiyen a`melge asirig`an. Ja`miyette esap ju`ritiwidin` jurnal-order formasinan paydalang`an.

Buxgalteriya esap betleri O`zbekistan Respublikasi 21-sanli BEMSda belgilengen esap betler rejesine muwapiq ashilg`an. Da`slepki tanisiw na`tiyjelerine ko`re buxgalteriya baylanislari ha`r ayliq jurnal orderlerinde uliwmalastirilip, olarg`a za`ru`r baslang`ish esap hu`jjetleri, ja`mlemeleri, ayliq esabatlari biriktirip barilg`an. Analitikaliq esap registrleri, kesteler, kitap ha`m jurnallar, aylanbalar ja`mlemeleri ju`ritilip ha`r ayliq aylanislar, qaldirqlari shig`arilip barilg`an. Bizin` pikirimizshe xojaliq operatsiyalarin ra`smiylestiriwidin` o`z waqtindalig`i toliqlilig`i ha`m sapasin orta da`rejede bahalaw mu`mkin.

Ja`miyet ta`repiyen esabat jilinda ayliq, shereklik ha`m jilliq esabatlar ha`mde saliq esap-kitaplari belgilengen formalarda ha`m mu`ddetlerde du`zilip tiyisli mekemelerge usinis etip barilg`an.

Za`ru`rli a`hmiyetli ko`rsetkishler boyinsha jilliq esabattag`i mag`liwmatlar analitikaliq esap registrleri ha`m bas kitap mag`liwmatlarina muwapiq sa`wlelendirilgen.

Ja`miyette qadag`alaw ortaliginin` jag`dayi. Ja`miyet basshilari ta`repiyen ishki qadag`alaw sistemasin belgilew ha`m onin` ta`miyinlewge bag`darlang`an a`meliy ha`reketleri ha`m qadag`alaw na`tiyjelerinen olardin` xabardarlig`in bahalawg`a itibar bag`darlandi. Ja`miyet aksionerlerinin` uliwmalig`i jiynalisi, gu`zetiwen ken`esi ha`m basqariw ken`esi ja`miyettin` basqariw organlari esaplanadi. Ja`miyet xizmetine basqariw ken`esinin` baslig`i uliwma basshiliq kiladi.

Ka`rxananin` quramliq du`zilisi:

1. Kadrlar bo`limi
2. Buxgalteriya bo`limi
3. Rejelestiriw bo`limi
4. Miynet ha`m jumis haqi bo`limi
5. Texnikaliq qadag`alaw bo`limi
6. Bas mexanik bo`limi
7. Tayar o`nim ha`m satiw bo`limi
8. Tayarlaw bo`limi
9. Elektr tsex bo`limi
10. Jang`innan saqlaw xizmeti
11. Qurilis bo`limi
12. Administrativlik xojaliq bo`limi

Ja`miyettin` basqariw ken`esinin` baslig`i 1-5 bo`limler xizmetin tikkeley, 6-12 bo`limler xizmetin ja`miyet bas injiner ha`mde tayarlaw ha`m tayar o`nimler boyinsha basliq orinbasari basshilig`i arqali qadag`alap baradi.

Bo`limler jumis xizmetleri haqqindag`i mag`liwmatlar buxgalteriyada uliwmalastirilip sirtqi ha`m ishki paydalaniwshilar ushin za`ru`r esabatlar ha`m mag`liwmatlar du`zilip usinis etip bariladi.

Ja`miyette yurist shtati bar bolip, finansliq xojaliq xizmetin uliwma nizamshiliqqa sa`ykesligin qadag`alap baradi. Ishki miynet intizami, miynet haqqinda basqa nizamlar, normalari haqqinda a`debiyatlari toplami bar bolip za`ru`rlik bolsa shet yuridikaliq xizmetlerden paydalaniladi. Bizin` pikirimizshe ja`miyette qadag`alaw ortalig`inin` jag`dayi joqari da`rejede jolg`a qoyilg`an.

Saliq to`lewshiler salıqlardin` buxgalteriya esabin ju`ritedi, salıq mekemleri bolsa salıq to`lemlerinin operativ esabi ha`m esabatin alip baradi. Salıqlar esabinin` usi eki tu`ri bir - birinen maqseti, waziypalari, ju`ritiliw ta`rtibi, metodi ha`m usillari, texnikasi, hu`jjetli ra`smiylestiriliwi ha`mde basqa ta`repleri menen bir-birinen tu`pten pariqladi.

Saliqlar xojaliq ju`ritiwshi sub`ektler ta`repinen alip barilatug`in buxgalteriya esabinin`en` a`hmiyetli, o`te juwapkerli ob`ektlerinen biri esaplanadi. Buxgalteriya esabi aldina mag`liwmatlardi jiyniw, esapqa aliw, toparlaw, ja`mlew, uzatiw, sonday-aq, qadag`alaw qurali sipatinda aldi menen ma`mlekettin` saliq nizamshiliq hu`jjetlerin turmisqa toliq defektsiz engiziliwin ta`miyinlew waziypasi qoyilg`an. Salıq nizamshilig`i talaplarina say keliwshi esap sistemasin qa`liplestiriw ma`mleketlik a`hmiyetine iye ma`selelerden biri bolip tabiladi. Sol sebepten de, buxgalteriya esabinin` metodologiyaliq tiykarların salıq nizamshilig`ına muwapiqlastiriw hu`kimet organlarinin`, ma`selen, Finans ministrliginin` tiykarig`i funktsiyalarinan biri esaplanadi. A`ynen Finans ministrligi buxgalteriya esabinin` salıq to`lemlerine sa`ykesligin ta`rtipke salıp turıwshi ma`mleket organi esaplanadi.

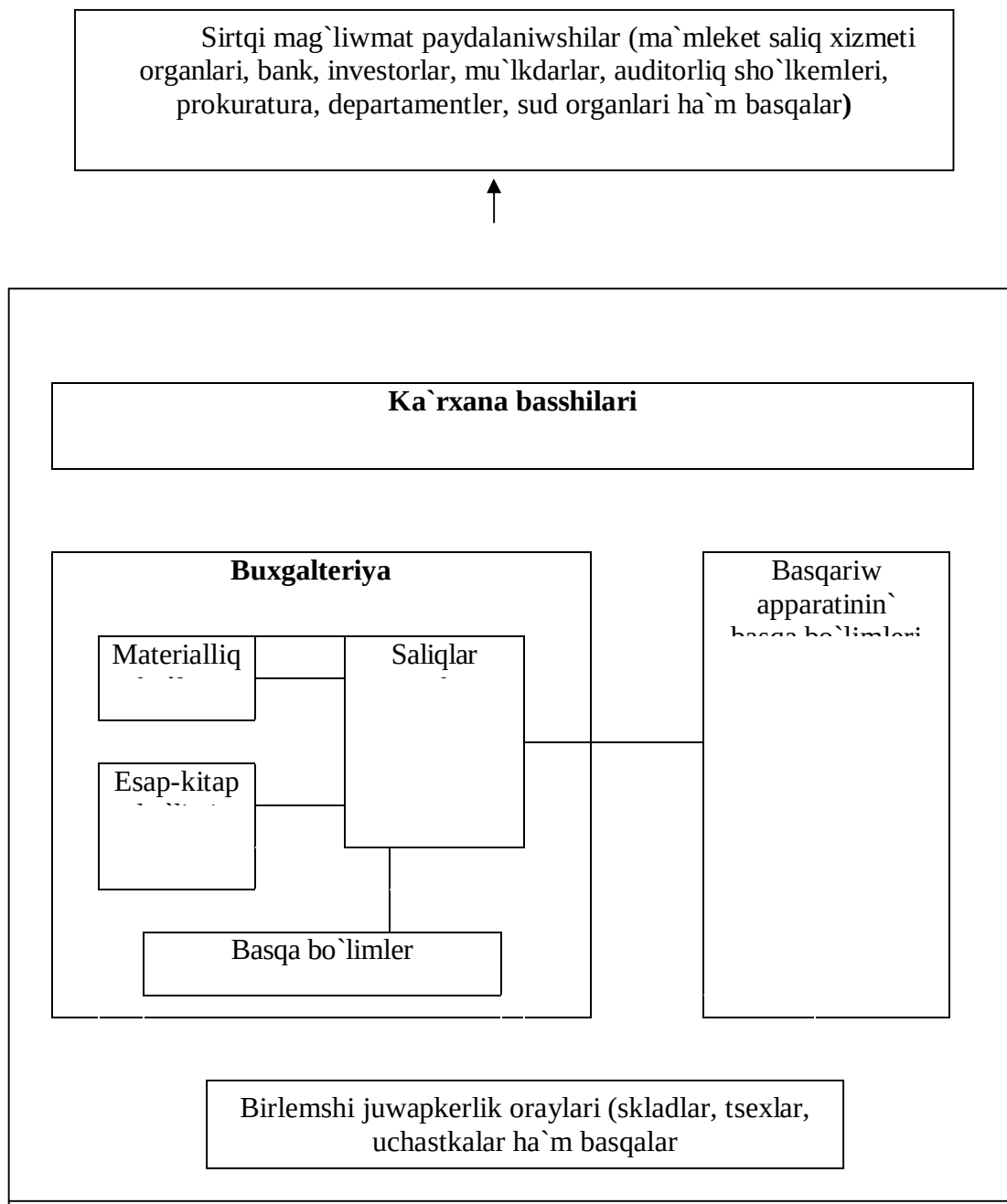
Salıq to`lemlerinin` o`te za`ru`rli a`hmiyeti, olar boyınsha juwapkershiliginin` u`dkenligi ha`r bir ka`rxana basshisi moynına salıqlar esabın ma`mleketlik organları ta`repinen belgilengen ta`rtip boyınsha ju`ritiliwin ta`miyinlewde ju`kleydi. Ma`selen, ka`rxana basshisi salıqlar esabın ha`m sirtqi, ha`m ishki mag`liwmat paydalaniwshılar talaplarına say ra`wishte ju`ritiliwin ta`miyinlewi lazim.

Ma`mleketimiz ushin pu`tkil jan`a salıq nizamshilig`i hu`jjetlerinin` jaratiliwi ha`mde turmisqa engiziliwi uliwma buxgalteriya esabinin`, sonin` ishinde salıqlar esabinin` jan`a qatnasiqlarg`a, jan`ashi xojaliq ju`ritiw talaplarına say bolg`an kontseptual tiykarların jaratiw ma`selesin ku`ndelen` qilip qoydi.

Ma`mleketimizde salıqlardi buxgalteriyada esapqa aliw "Buxgalteriya esabinin` milliy standartların"da belgilengen printsipler tiykarında ha`r bir salıq tu`ri boyınsha o`z-aldına ayrip alıp bariladi. Salıqlardin` buxgalteriya esabın sho`lkemlestiriw, aldi menen salıq to`lewshinin` esap siyasatında o`z sa`wlesin tabiwi lazim.

Demek, yuridikaliq ta`repler ta`repinen esaplang`an salıqlar ha`m olardi byudjetke o`tkiziw, a`melge asirilg`an qa`rejetler, salıqlar ha`m buxgalteriya esabın

aniq ha`m tuwri sho`lkemlestiriw, saliq to`lewshiler minnetlemesi bolip qalmastan, ba`lkim bunnan olardin` ma`pdarlig`inin da keltirip shig`aradi.

2.1-su`wret. Saliqlar esabinin` ishki ha`m sirtqi basqariw sistemasinda tutqan orni.

Bunnan tisqari buxgalteriya esabi mag`liwmatlari tiykarinda xojaliq ju`ritiwshi sub`ektler ha`m ma`mleket ortasindag`i qatnasiqlar analiz qilip barilip,

reformalardii a`melge asiriw keleshekleri de belgilep bariladi.

Sol sebepli salıqlar esabin tuwri sho`lkemlestiriw ha`m ju`ritiw ka`rxanani u`lken mug`dardag`i ja`riymalar to`lewdir` aldin aliwg`a, ma`mleketke bolsa belgilengen tu`simlerdin` o`z waqtında byudjetke tu`siwin ta`miyinleydi.

Sirtqi mag`liwmat paydalaniwshılar (ma`mleket salıq xızmeti organları, bank, investorlar, mu`lkdarlar, auditorlıq sho`lkemleri, prokuratura, departamentler, sud organları ha`m basqalar)

Birlemshi juwapkerlik orayları (skladlar, tsexlar, uchastkalar ha`m basqalar)

Demek, salıqlar esabi bo`linbesi ka`rxananin` ishki basqariw sistemasında, usi sistema ushin xızmet qiliwshi basqariw buxgalteriyasi xızmetinde de aktiv qatnasadi. Buınan juwmaq qilatug`ni bolsaq, salıqlar esabi ka`rxanalardin` basqariw sistemasında a`hmiyetli orin tutadi.

Salıqlar esabin buxgalteriya esabi pa`ninin` salıqlardi esaplaw, to`lew, olar boyınsha jen`illikler, kreditler, keshktirilgen qa`rejetler, minnetlemeler ha`m usi siyaqli basqa o`te a`hmiyetli ma`selelerdi izertlewshi arnawli tarmag`i sipatında ta`n aliw lazim.

Salıqlar esabin ju`ritiwge tiykar bolıwshi bas hu`jjet bolip tiykarinan arnawli esap-kitap formaları esaplanadi. Ma`selen, usi esap-kitaplar tu`rli salıqlar boyınsha tu`rli forma ha`m mazmunga iye boladi.

Buxgalteriya esabinin` uliwma usillari bolg`an balans ha`m esabatta salıqlardin` esaplang`an, o`tkizip berilgen summaları, sonday-aq, olar boyınsha debitorlıq ha`m kreditorlıq qarizlardin` jag`dayi tuwrisında jiyma mag`liwmatlar sa`wlelendiriledi. Salıqlardin` toliq esabi ka`rxanalar finansliq esabinin` usi formaları beretug`in mag`liwmatlardi ja`nede ha`m bayitip, olardin` ishki ha`m sirtqi mag`liwmat tutiniwshilari ushin paydaliq da`rejesin asiriw imka`nin beredi.

Bizin`she, salıqlardin` finansliq esabi ma`mleketimizdin` salıq siyasati ha`m oni sa`wlelendiriwshi printsiplerine, ekinshiden, buxgalteriya esabinin` printsiplerine tiykarlanıwi lazim. Lekin salıqlar finansliq esabi o`zinin`

o`zgesheliklerin ko`rsetiwshi printsiplerge de iye boladi.

Saliqlar finansliq esabin ju`ritiwde bas roldi saliq saliw printsipleri oynaydi. Usi printsiplerdin` klassifikatsiyasi, xarakteri saliq teoriyasi ha`m a`meliyatina tiyisli a`debiyatlarda, respublikamizdin` saliq nizamshilig`i hu`jjetlerinde a`tiraplinsha jaritilg`an.

Biz o`z aldimizg`a usi printsiplerdin` klassifikatsiyalaniwi ha`m talqin etiliwindegi mashqalalar boyinsha sa`wbetlesiwge kiriwdi maqset qilib qoymaymiz. Tiykarg`i itibardi saliq saliwdin` uliwma aling`an ekonomikalik, huqiqiy ha`m sho`lkemlestiriwshilik printsiplerin saliqqlar esabin ju`ritiwdegi ornin ko`rsetiwge qaratpaqtamiz. Sebebi, usi printsiplerge a`mel qilmastan saliqqlar esabin tuwri ju`ritiwdi ta`miyinlep bolmaydi. Saliqlar esabi aldin ala ma`mleketimizdin` saliq saliw printsiplerin turmisqa engiziwge xizmet qiliwi lazim dep esaplaymiz

Saliq analizi finansliq analizdin` quramliq bo`limi esaplanadi. Biraq ha`zirgi payitta ayrim a`debiyatlarda saliq analizi o`z-aldina ekonomikalik analizdin` g`a`rezsiz formasi boliwi lazim degen qaraslar da bar. Biraq, bizin` pikirimizshe saliq analizi ekonomikalik analiz quraminda jetilistiriliwi ha`m rawaj tabiwi lazim. Saliq analiz finansliq analizdin` quramliq bo`limi sipatinda saqlanip qaladi. Finansliq analizdin` a`hmiyetli waziypalarinan biri uyrenilip atirg`an ob`ektke ta`sir qiliwshi faktorlardi aniqlaw ha`m olardin` aniq ta`sirlarin esaplaw usillarin islep shig`iwdan ibarat boladi.

Saliq saliw ma`mlekettin` a`hmiyetli siyasati bolg`anligi sebepli onin` negizinde tikkeley nizam u`stinligi jatiwi lazim. Respublikamizda a`ynen sonday nizam u`stemliligi ta`miyinlengen. Saliq to`lemlerinin` barliq tu`rlerin esaplaw, byudjetke o`tkizip beriw, saliqqlardin` stavkasi, saliqqlar boyinsha turaqli, waqtinshaliq yamasa arnawli sharayatlardi itibarg`a alip ma`mleket ta`repinen berilgen jen`illikler respublikamizdin` saliqqlar boyinsha nizamlar toplami bolg`an Saliq Kodeksinde belgilep qoyilg`an. Usi kodeks talaplarin orinlaw saliqqlar esabinin` aldina qoyilg`an a`hmiyetli waziypalardan biri esaplanadi.

2.2. Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha sintetikaliq ha`mde analitikaliq esap ju`ritiw

«Xalqabad mamig`i» AAJde ma`mleket byudjetine ha`m byudjetten tisqari jamg`armalarina esaplang`an saliq ha`m to`lemler tuwrisinda ja`miyet uliwma ta`rtiptegi saliq to`lewshi sipatinda 2014 jilda Kegeyli rayoni Ma`mleketlik saliq inspektsiyasina jer salig`i, suw to`lemi, mal mu`lk salig`i, payda salig`i, abadanlastiriw ha`m sotsialliq infrastrukturani rawajlandiriw salig`i, qosilg`an qun salig`i, pensiya jamg`armasina birden-bir sotsialliq to`lem, jumis haqinan 3,5 % ma`jbu`riy uslanba, realizatsiya ko`leminen 1 %, ma`jbu`riy ajiratpa, birden-bir jol jamg`armasina ajiratpa ha`m mektep ta`limin rawajlandiriw jamg`armasina ajiratpalar esap kitabina tiyisli esabatlardi tapsirip barg`an.

Payda salig`i esabi.** Ja`miyet ta`repinen 2014 jil juwmag`i boyinsha usinis etilgen payda salig`i esap kitabinda saliq to`legenshe bolg`an payda **89937,0 min` sum ko`rsetilip, tiykarinan saliq saliw bazasina kosilatug`in qa`rejetler **318959,0 min` sum**di qosip 286,0 min` sum aling`an devident shegirilip ja`mi **408610,0 min` sum** saliq saliw bazasinan **viloyat bolalar sport fondi jamg`armasina o`tkizilgen 5000,0 min` sum qarjini chigirilgan halda kolgan** saliq saliw bazasi **403610,0 min` sumliq saliq saliw bazasinan 10 protsentli stavka menen 40361,0 min` sum** payda salig`i sa`wlelendirilgenligi aniqlandi.

Abadanlastiriw ha`m sotsialliq infrastrukturani rawajlandiriw salig`i esabi ja`miyet ta`repinen 2014 jil juwmag`i boyinsha usinis etilgen abadanlastiriw ha`m sotsialliq infrastrukturani rawajlandiriw salig`i esap kitabinda ja`miyettin` payda salig`i to`lengennen son` qalg`an paydasi **49290,0 min` sumnan 8,0 % stavkada 3943,0 min` sum** abadanlastiriw ha`m sotsialliq infrastrukturani rawajlandiriw salig`i sa`wlelendirilgen.

Byudjetten tisqari jamg`armalarg`a ajiratpalar esabi. Ja`miyet ta`repinen 2014 jilda o`nimnin` ha`m xizmetlerdi satiwdan aling`an sap tu`sim ko`lemi **12733458,0 min` sumnan pensiya fondina 1 protsentli ajiratpa boyinsha 127335,0**

min` sum, mektep ta`limin rawajlandiriv jamg`armasina da 1 protsentlik stavka menen 127335,0 min` sum, birden-bir jol jamg`armasina 1,5 protsentli stavka menen 191002,0 min` sum ajiratpalar esaplanip esap kitaplar usinilg`an.

Birden-bir sotsialliq to`lew esabi.** Ja`miyet ta`repinen 2014 jil boyinsha usinilg`an birden-bir sotsialliq to`lem esap kitabinda ja`mi jumis haqi fondi 879326,0 min` sumliq ajiratpa bazasinan 24116,0 min` sum to`lemler shegirilip, qalg`an 855210,0 min` sumnan 24 protsentlik stavka menen 205250 min` sum ajiratpa jamg`armag`a to`lew ushin sa`wlelendirilgen. **Sotsialliq qamsizlandiriv vznosi esabi. Ja`miyet ta`repinen 2014 jilda usinilg`an sotsialliq qamsizlandiriv vznosii to`lew esap kitabinda ja`mi jumis haqi fondi 879326,0 min` sumliq ajiratpa bazasinan 24116,0 min` sum to`lemler shegirilip, qalg`an 855210,0 min` sumnan 3,5 protsentlik stavka menen 29932,0 min` sum ajiratpa jamg`armag`a to`lengen ha`m sonday-aq, ja`miyet ta`repinen usinilg`an mal-mu`lk, jer, suw, salıqlari esap-kitaplari da o`z waqtında tuwri ju`ritilgen. A`meldegi normativlik hu`jjetlerge muwapiq 6240 “Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha keshiktirilgen minnetlemeler” schyotında to`leniwi keshiktiriliwine ruxsat etilgen salıqlar boyinsha byudjet aldındag`i qarizlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdin` ag`ımdag`i bo`limi sa`wlelendiriledi. 6240-“Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha keshiktirilgen minnetlemeler” schyotinin` kreditinde keshiktirilgen ag`ımdag`ito`lemler summasi byudjetke to`lemler boyinsha qarizlardi esapqa aliwshi schyotlar (6400), qamsizlandiriv ha`m maqsetli ma`mleketlik jamg`armalarina to`lemler boyinsha qarizlardi esapqa aliwshi schyotlar (6500) menen ba`ylanisqan halda esapqa alinadi.

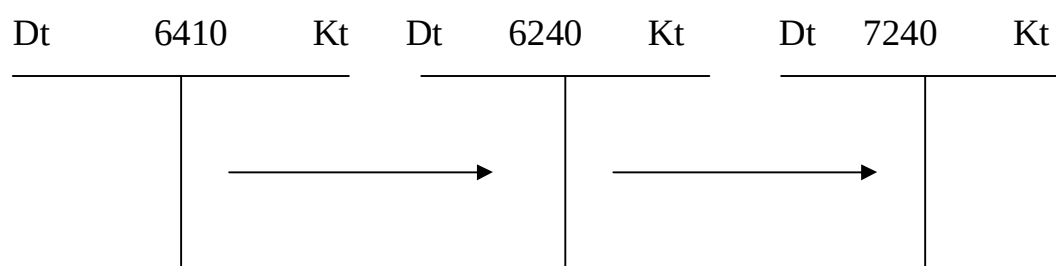
6240-“Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha keshiktirilgen minnetlemeler” schyoti boyinsha analitikaliq esap ha`r bir keshiktirilgen saliq ha`m to`lemler tu`ri boyinsha o`z-aldına ju`ritiledi.

6250-“Waqtinshaliq pariqlar boyinsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i boyinsha minnetlemeler” schyotında waqtinshaliq pariqlar na`tiyjesinde ju`zege kelgen keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i summasi sa`wlelendiriledi.

Waqtinshaliq pariqlar boyinsha keshiktirilgen da`ramat (payda) saligina tiyisli minnetlemelerdin` tiyisli ag`imdag`i bo`limi 7250-“Waqtinshaliq pariqlar boyinsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i boyinsha uzaq mu`ddetli minnetlemeler” schyotinan 6250-“Waqtinshaliq pariqlar boyinsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i boyinsha minnetlemeler” schyotina o`tkiziledi. Keyinshelik waqtinshaliq pariqlar boyinsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i ju`zege keliwine qarap 6250-“Waqtinshaliq pariqlar boyinsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i boyinsha minnetlemeler” schyoti 6410 “Byudjetke to`lemler boyinsha qarizlar (tu`rleri boyinsha)” schyoti menen baylaniwi ko`rsetilgen. Biraq bul aylanislar schyotlar rejesinin` tiyisli kestesinde o`z sa`wlesin tappag`an.

Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha uzaq mu`ddetli keshiktirilgen minnetlemelerdin` ag`imdag`i bo`limi esabat da`wirinde byudjetke to`lew ushin esaptan shig`arilg`anda.

Byudjetke to`lemler boyinsha ka`rxananin` ag`imdag`i minnetlemeleri tuwrisindag`i mag`liwmatlardi uliyaalastiriw 6410 “Byudjetke to`lemler boyinsha qarizlar (tu`rleri boyinsha)” schyotinda a`melge asiriladi.

2.2-su`wret. Buxgalteriya jaziwlari

6410 “Byudjetke to`lemler boyinsha qarizlar (tu`rleri boyinsha)” schyotinin` kreditinde byudjetke to`leniwi kerek bolg`an minetleme summasi alinatug`in schyotlar, saliqqlar ha`m jiyimlardi to`lew ushin paydanin` isletiliwi, miynet haqi boyinsha xizmetkerler menen esap-kitaplardi esapqa aliwshi schyotlar menen baylanisqan halda sa`wlelendiriledi. Juwmaqlawshi esap-kitapta, saliqqlar ha`m jiyimlar boyinsha byudjetke ilgeri o`tkizilgen avans to`lemleri 6410-“Byudjetke

to'lemler boyinsha qarizlar (tu'rleri boyinsha)" schyotinin` debet ta'repinen byudjetke avans to'lemlerin esapqa aliwshi schyotlar (4400) menen baylanisqan halda sa'wlelendiriledi. Byudjetke haqiyqatta o'tkizilgen summalar 6410-"Byudjetke to'lemler boyinsha qarizlar (tu'rleri boyinsha)" schyotinin` debet ta'repinde pul qarjilarin esapqa aliwshi schyotlar menen baylanisqan halda sa'wlelendiriledi.

6410-"Byudjetke to'lemler boyinsha qarizlar (tu'rleri boyinsha)" schyoti boyinsha analitikaliq esabi ha'r bir saliq tu'rleri boyinsha o'z-aldina ju'ritiledi.

7240-"Saliqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemler boyinsha uzaq mu'ddetli keshiktirilgen minnetlemeler" schyotinda nizamshiliqqa muwapiq tiyisli hu'kimet mekemelerinin` qarari boyinsha bir neshe jilg'a keshiktirip to'lewge ruxsat etilgen saliq boyinsha byudjet aldindag'i uzaq mu'ddetli qarizlar ha'm ma'jbu'riy to'lemler sa'wlelendiriledi. 7240-"Saliqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemler boyinsha uzaq mu'ddetli keshiktirilgen minnetlemeler" schyotinin` kreditinde uzaq mu'ddetli keshiktirilgen to'lemler summasi byudjetke to'lemler boyinsha qarizlardi (6400), qamsizlandiriw ha'm maqsetli ma'mleket jamg'armalarina to'lemler boyinsha qarizlardi (6500) esapqa aliwshi schyotlar menen baylanisqan halda esapqa alinadi.

7240-"Saliqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemler boyinsha uzaq mu'ddetli keshiktirilgen minnetlemeler" schyoti boyinsha analitikaliq esap ha'r bir keshiktirilgen saliq ha'm to'lemler tu'ri boyinsha ha'm qaplaniw mu'ddeti boyinsha o'z-aldina ju'ritiledi.

7250-"Waqtinshaliq pariqlar boyinsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig'i boyinsha uzaq mu'ddetli minnetlemeler" schyotinda waqtinshaliq pariqlar na'tiyjesinde ju`zege keletug'in keshiktirilgen da`ramat (payda) salig'i summasin sa'wlelendiredi.

Da`ramat (payda) salig'i boyinsha qa`rejetler esap da`ramatinan kelip shiqqan halda esaplanadi, to'lenetug'in da`ramat (payda) salig'i bolsa saliq salinatug'in da`ramattan kelip shig'ip esaplanadi. Esap da`ramat ha'm saliq

salinatug`in da`ramatti aniqlawdag`i jantasiwlardag`i pariqlar finansliq esabatta sa`wlelendiriliwi lazim. Ka`rxananin` esap siyasatına muwapiqlar esap mag`liwmatlari boyınsha esaplang`an da`ramat (payda) salıg`i boyınsha qarejetler ka`rxana ta`repiyinen da`ramatti aliw dawamında a`melge asirilg`an dep qaralip, tiyisli da`ramatlar ha`m qarejetler ju`zege kelgen da`wirde esaplanadi ha`m ka`rxananin` finansliq-xojaliq xizmeti na`tiyjesi tuwrısındag`i esabatta sa`wlelendiriledi.

Bunda esap da`ramatınan kelip shig`ip, esaplang`an da`ramat (payda) salıg`i ha`m salıqqa tartılutug`in da`ramattan kelip shig`ip esaplang`an to`lenetug`in da`ramat (payda) salıg`i ortasında da`wirde esaplanadi ha`m 7250-“Waqtinshaliqlar boyınsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salıg`i boyınsha uzaq mu`ddetli minnetlemeler” schetinin` kreditinde sa`wlelendiriledi.

2.1-keste

Byudjetke to`lemler boyınsha qarizlarin esapqa aliwshi schyot (6400)tin` basqa schetlar menen baylanisi

№.	Xojaliq aylanislarinin` mazmuni	Ameldegı schyotlardın` baylanisishi	
		Debet	Kredit
1.	Da`wir qarejetlerine tiyisli ha`r qiyli ajratpalar, salıqlar ha`m jiyimlar boyınsha byudjetke qarizlar	9430	6410
2.	Tayar o`nimlerdi, tovarlardi satiwda, jumislardi orinlaw ha`m xizmetlerdi ko`rsetiw, sonday-aq, tiykarig`i qurallar ha`m basqa aktivlerdi satiw ha`m tu`rli shig`ariwda QQS ha`m aktsiz summasi esaplanadi	4010	6410
3.	Byudjetten qarjılar qaytarılğ`an yamasa kelesi to`lemler esabına o`tkizildi (juwmaqlawshi esap-kitaplar ha`m u.s.)	5110, 5210, 5530, 4410	6410
4.	Fizikaliq ta`replerdin` jumis haqınan da`ramat salıg`i summasi uslap qalindi	6710	6410
5.	Esaplang`an dividenden da`ramat salıg`i summasi uslap qalında	6610	6410
6.	Paydadan byudjetke to`lemler esaplandi	9810-9890	6410
7.	Byudjetke to`lemler o`tkizip berildi	6410	5010-5530
8.	Materialliq resurslar, tovarlar, jumislar ha`m xizmetlerge tiyisli bolg`an QQS summasi esapqa alindi	6410	4410

9.	Aling`an kreditler ha`m qarizlar esabınan byudjetke qarizlar to`lendi	6410	6810-6840, 7810-7840
----	---	------	----------------------

Waqtinshaliq pariqlar boyınsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i boyınsha minnetlemelerdin` tiyisli ag`imdag`i bo`limi 7250-“Waqtinshaliq pariqlar boyınsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i boyınsha uzaq mu`ddetli minnetlemeler” schyotinin` debetinen 6250-“Waqtinshaliq pariqlar boyınsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i boyınsha minnetlemeler” schyotinin` kreditine o`tkiziledi.

9800 «Saliqlar ha`m jiyimlardi to`lew ushin paydanin` isletiliwin esapqa aliwshi schyotlar». Nizamshiliqta belgilengen da`ramat (payda) salig`i boyınsha jil dawamında esaplangan avans to`lemleri ha`m qayta esaplaw boyınsha haqiyqata paydadan to`lemlerdi esapqa aliw ushin to`mendegi schyotlar mo`ljellengen 9810 “Da`ramat (payda) salig`i boyınsha qa`rejetler”; 9820-“Paydadan esaplang`an basqa salıqlar ha`m jiyimlar boyınsha qa`rejetler”.

2.2-keste

Uzaq mu`ddetli keshiktirilgen minnetlemelerdi esapqa aliwshi schyotlar (7200)din` basqa schetlar menen baylanisi

№	Xojaliq aylanislarinin` mazmuni	Schyotlardin` baylanisi	
		Debet	Kredit
1	Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyınsha uzaq mu`ddetli keshiktiriw berildi	6410, 6510-6530	7240
2	Byudjetke to`lemler ushin esabat da`wirindegi salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyınsha uzaq mu`ddetli keshiktirilgen minnetlemelerdin` ag`imdag`i bo`limi esaptan shig`arildi.	7240	6240
3	Waqtinshaliq pariqlar boyınsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`i boyınsha uzaq mu`ddetli minnetlemeler	9810	7250
4	Waqtinshaliq pariqlar boyınsha keshiktirilgen da`ramat (payda) salig`inin` uzaq mu`ddetli bo`limin ag`imdag`i bo`limge o`tkiziw	7250	6250

Jil dawamında byudjetke salıqlar, jiyimlar ha`m byudjetke basqa ajiratpalar boyınsha esaplang`an to`lemler 9810-“Da`ramat (payda) salig`i boyınsha qa`rejetler”, 9820-“Paydadan esaplanatug`in basqa salıq ha`m jiyimlar boyınsha

qa`rejetler” schyotinin` debetinde byudjetke to`lemler boyinsha qarizlardin` (tu`rleri boyinsha) esapqa aliwshi schyotlar menen baylanisqan halda sa`wlelendiriledi.

Esabat da`wiri tamamlaniwi menen jilliq finansliq esabat du`zilgende 9810- “Da`ramat (payda) salig`i boyinsha qa`rejetler”, 9820- “Paydadan esaplang`an basqa saliq ha`m jiyimlar boyinsha qa`rejetler” schyoti 9910-“Juwmaqlawshi finansliq na`tiyje” schyoti menen baylanisqan halda jabiladi.

Saliqlar ha`m jiyimlardi to`lew ushin paydanin` isletiliwin esapqa aliwshi schyotlar boyinsha analitikaliq esap saliqlar, jiyimlar, ajiratpalar ha`m to`lemlerdin` tu`rleri boyinsha ju`ritiledi.

2.3. Saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyinsha esabat tayarlaw metodlarin ha`mde analizlewdin` usullarin jetilistiriw

Paxta tazalaw ka`rxanalarinda saliqlar esabin aqilg`a muwapiq ju`ritiw ha`m olardin` na`tiyjeliligini asiriw, saliqlar boyinsha esabat tayarlaw ha`m o`z waqtinda usinis etiw u`lken a`hmiyet ka`sip etedi. Xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlerde saliqlar boyinsha esabat tayarlaw ha`m o`z waqtinda usiniwdin` tiykarg`i waziypasi ishki ha`m sirtqi paydalaniwshilardi mag`liwmat penen ta`miyinlewden ibarat. Buxgalteriya esabi mag`liwmatlarinan sirtqi paydalaniwshilardan biri ma`mleketlik saliq xizmeti organlari bolip, olar buxgalteriya esabinin` tuwri ha`m o`z waqtinda ju`ritiliwinen ma`pdar da esaplanadi.

Qabil qiling`an jan`a schyotlar rejesi ha`m oni qollaw boyinsha ko`rsetpe (21-sanli BEMS) usi kemshiliklerdi saplastiriw boyinsha u`lken ilajlardan biri boldi. Misali, ol BEMSna muwapiq QQS boyinsha to`lengen avanslar arnawli 4400-«Byudjetke saliqlar boyinsha avans to`lemleri» schyotinda, olardin` esaplaniwi ha`m juwmaqlawshi esap-kitaplar bolsa arnawli 6400-«Byudjetke saliqlar boyinsha qarizlar» schyotinda sa`wlelendiriletug`in boldi. Buxgalteriya esabinin` milliy standartlarina ko`re xojaliq ju`ritiwshi sub`ektler o`zlerinin` esap siyasatin belgilewde ha`r bir saliq tu`ri boyinsha g`a`rezsiz schyotlar ashiwi

mu`mkin.

Tayar o`nim (jumis, xizmet)lerdi satiwg`a tuwri keletug`in QQS summasina olarg`a guwaliq beriwshi schyot-fakturalar, qabil qiliw -tapsiriw da`lalatnamalari, kiris kassa orderleri tiykarinda:

A`meldegi ta`rtipke muwapiq ta`miynatshi ha`m kesip alip islewshilerge aling`an TMB, ko`rsetilgen xizmet ha`m isler ushin to`lengen QQS summasi olar kelip tu`sken waqitta byudjetke to`lengen avanslar sipatinda ta`n alinadi.

Tiykarg`i qurallar ha`m materialliq emes aktivler satip aling`anda olar ushin ta`miynatshilarg`a to`lengen QQS summasi byudjetke to`lengen QQS esaplanbaydi, ba`lkim usi aktivlerdin` qunina alip bariladi. Sol sebepli 21-sanli BEMSna muwapiq usi aktivler qunina kiritilgen QQS summasi 4411-«QQS boyinsha avans to`lemleri» schyotina alip barilmaydi.

2.3 - keste

Qosilg`an qun salig`in esaplawg`a ta`n protsessler boyinsha buxgalteriya jaziwleri (sumda)

№	Operatsiyanin` mazmuni	Schetlar		Summa
		D-t	K-t	
1	Tovar, o`nim, jumis ha`m xizmetlerdin` naq pulsiz esap tiykarinda satiliwina tuwri keliwshi QQS summasina	4010	6411	50000000
2	Tovar, o`nim, jumis ha`m xizmetlerdin` nak pulg`a satiliwina tuwri keliwshi QQS summasin	5010	6411	6000000
3	O`zine tu`ser bahadan pa`st bahalarda satilg`an tovar, o`nim, jumis ha`m xizmetler boyinsha ka`rxana esabinan esaplang`an QQS summasin	9430	6411	2000000
4	Tiykarg`i qurallarinin` satiliwina tuwri keletug`in QQS summasin	9210	6411	400000
5	Basqa aktivlerdin` satiliwina tuwri keletug`in QQS summasin	9220	6411	600000
Ja`mi satiwdan aling`an QQS				59000000

21-sanli BEMS na muwapiq ma`sla`hat etilip atirg`an schyotlar sistemasi boyinsha usi aylanislar to`mendegishe sa`wlelendiriledi:

Debet 4411 «QQS boyinsha avans to`lemleri» - 35000000

Kredit 6010 «Mal-jetkizip beriwshiler ha'm kesip alip islewshilerge to'lenetug'in schyotlar» - 30000000

6990 «Basqa kreditorlik qarizlar» -5000000

Bizin` pikirimizshe, ta'miynatshilarg`a to'lengen barliq QQS summasi da`slep usi schyottin` debetine alip bariliwi lazim, sebebi haqiyqatta da ka`rxana bul saliqti ta'miynatshig`a to'legen esaplanadi. Lekin, Saliq kodeksine muwapiq usi jag`dayda ta'miynatshilarg`a to'lengen QQS kapitallastirilg`anlig`i ushin ol kemeyittiriwge alip barilmaydi yag`niy byudjetke to'lengen QQS esaplanbaydi.

Satip aling`an o`ndiris rezervlerdi isbilermenlikke ta`n bolmag`an xizmetler ushin isletiliwde, sonday-aq, olardi kapital qurilis, ken`eyittiriw, rekonstruktsiya ha'm modernizatsiyag`a sariplaniwda olar boyinsha ta'miynatshilarg`a to'lengen QQS summasi da byudjetke to'lengen avans esaplanbaydi. Sebebi bul halda da qa`rejetlerdin` kapitallasiwi ju`z beredi. Usi operatsiyalardi ma`sla`hat etilip atirg`an schyotlar sistemasinda to`mendegishe sa`wlelendiriw maqetke muwapiq boladi (2.4.-keste).

Byudjetke to'lenetug'in QQS summasin tabiwda ma`sla`hat etip atirg`an variantta 4411-«QQS boyinsha avans to'lemleri» schyotinin` debet oborotinin` kredit oborottan artiq summasi 6411-«Byudjetke QQS boyinsha qarizlar» schyotina jabiliwi lazim.

Pikirimizshe, QQS esap-kitabi ha'm onin` esabin joqarida keltirilgen ta`rtipte ju`ritiwdin` **tolig** metodologiyasin ornatiw usi saliq to`lemin barliq xojaliq ju`ritiw sub`ektlerinde birdey alip bariliwin ta`miyinleydi.

Ha`mmemizge ma`lim, bu`gingi ku`nde xizmet ju`ritip atirg`an ka`rxanalardin` isshilerdin` sani 100 adamnan artsa, statistikaliq esabat formalarinan 1-P (sanaat o`nimnin`), 1-T (xizmetkerler sani ha'm miynet), 1-S (ka`rxananin` sarip-qa`rejetleri) siyaqli statistikaliq esabatlardi da tapsiradi.

To`mende keltirilgen mag`liwmatlar boyinsha usi summa **29000000** sumdi (**35000000-3000000-3000000**) quraydi. Usi summa schyotlarda to`mendegishe sa`yalelendiriliwi kerek:

2.4.-keste

4411-«QQS boyinsha avans to`lemleri» schyotinin` tiykarg`i qurallar ha`m materialliq emes aktivler boyinsha buxgalteriya jazıwları (sumda)

№	Operatsiyanin` mazmuni	Schetlar		Summa
		D-t	K-t	
1	Tiykarg`i qurallar ha`m materialliq emes aktivlardı satıp alıwda ta`miynatshılarg`a to`lengen QQS summasına	4411	6010	3000000
2	To`lengen KKSnin kapital investitsiyalar sipatında ta`n alınıwına	0820, 0830	4411	3000000
3	QQS summasın tiykarg`i qurallar ha`m materialliq emes aktivler qunına kiritiliwine	0100 0400	0810, 0820	3000000

Debet 6411 - Byudjetke QQS boyınsha qarızlar 29000000

Kredit 4411 - QQS boyınsha avans to`lemleri 29000000

Xojalıq ju`ritiwshi ka`rxanalarda salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyınsha esap-kitaplardı a`melge asırıw, salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabınin` tuwri ju`ritilgenligin anıqlaw, xullas, barlıq protsessler hu`jjetlerde sa`wlelendiriledi. Bul bolsa xojalıq ju`ritiwshi sub`ektlerde a`melge asırılğ`an xojalıq operatsiyaları u`stinen qadag`alaw ornatiw menen birge, jumis ju`ritiwde belgili ta`rtıp - intizamdı jolğ`a qoyadı ha`m keyingi na`tiyjede buxgalteriya esabın ju`ritiwdi ku`sheyittiredi.

2.5 -keste

Kapital investitsiyalar boyınsha to`lengen ha`m isbilermenlik maqsetlerinde isletilmegen rezervlerge tuwri keliwshi QQS summasına buxgalteriya jazıwları

№	Operatsiyanin` mazmuni	Schetlar		Summa
		D-t	K-t	
1	Kapital investitsiyalar ushin sariplang`an rezervlerge tuwri keliwshi to`lengen QQS summasına	0810	4411	2000000
2	Isbilermenlik maqsetlerinde isletilmegen rezevrlerge tuwri keliwshi QQS summasına	9430	4411	1000000

Byudjetke to`leniwi lazim bolg`an saliq summasi ko`shirip berilgende to`mendegi buxgalteriya jaziwi esapqa alinadi.

Debet	6411- Byudjetke QQS boyinsha qariz	29000000
Kredit	5110 - Esap-kitap schyoti	29000000

Saliq to`lewshilerdin` saliqqa ta`n minnetlemelerinen ja`ne biri ol, nizam hu`jjetlerine muwapiq buxgalteriya esabin ju`ritiwi, finansliq ha`m saliq esabatin du`ziwi bolip tabiladi. Usi minnetlemeni orinlaw saliq to`lewshiden to`mendegi waziypalardi a`melge asiriwin talap etedi.

- esap siyasatin islep shig`iw ha`m tastiylqlaw;
- xojaliq protsesslerin hu`jjetlestiriw;
- buxgalteriya esabi registrlerni ju`ritiw;
- finansliq esap-kitap islerin ju`ritiw;
- finansliq esabatlardi du`ziw;
- saliq esabi registrlerin ju`ritiw saliq esabatlardi du`ziw.

O`zbekistan Respublikasinin` «Buxgalteriya esabi tuwrisinda»g`i Nizami ha`m buxgalteriya esabinin` milliy standartlarina muwapiq buxgalteriya esabinin` schyotlar korrespondentsiyasi ha`mde esap registrleri formalari finans ministrligi, ma`mleketlik statistika, saliq, bajixana ko`mitetleri ta`repinen tastiylqlang`an ha`m ornatilg`an ta`rtipte a`dillik ministrliginde dizimnen o`tkiziledi. Saliq to`lewshiler kag`az yamasa elektron formada sintetikalik ha`m analitikalik schyotlardi ha`mde esap registrlerin ju`ritiwi sha`rt.

Sintetikalik ha`m analitikalik schyotlar mag`liwmatlari tiykarinda belgilengen formalarda finansliq, statistikalik ha`m basqa esabatlarinin` formalari du`ziledi.

Finansliq esap mag`liwmatlari saliq esabatlardi du`ziw ushin jeterli bolmaydi. Sonin` ushin finansliq esap mag`liwmatlari tiykarinda ka`rxana buxgalteriya xizmeti ta`repinen saliq esabatlardi du`ziw ushin za`ru`r qosimsha saliq esabi registrleri, mag`liwmatnamalari du`ziledi.

Saliq esabi xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlerdin` saliqlardi esaplaw, to`lew ha`m basqa qatnasiqlar tuwrisindag`i mag`liwmatlardi esapqa aliw, jiynaw, ja`mlew ha`m usinis etiw qurali bolip esaplanadi. Saliq esabatlari buxgalteriya esabi ha`m saliq esabi mag`liwmatlari tiykarinda du`ziledi.

O`zbekistan Respublikasi Saliq Kodeksinin` 313-statyasinda belgileniwinshe, O`zbekistan Respublikasi Saliq kodeksinin` talaplarina ko`re saliq bazasin aniqlaw ushin buxgalteriya esabi registrlerinde jeterli mag`liwmatlar bar bolmasa, saliq to`lewshi qollanilip atirg`an buxgalteriya esabi registrlerin qosimsha rekvizitler menen g`a`rezsiz toltiriw, bunin` menen saliq esabin registrlerin qa`liplestiriw yamasa saliq esabi registrlerin g`a`rezsiz ju`ritiwi mu`mkinligi esapqa aling`an.

Ameliyatta saliq to`lewshiler ha`r bir saliq tu`ri boyinsha o`z-aldina ayirip analitikaliq esap ju`ritiwleri ha`mde saliq esabatlarin usiniwlari lazim. Esap jumislarin ju`ritiwidin` bunday ta`rtibi byudjet ha`mde arnawli fondlarg`a to`lenetug`in saliq ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdin` a`meldegi ta`rtipleri tiykarinda aniq, tuwri esaplaw ha`m to`lewdi ta`miyinleydi.

Paxta tazalaw ka`rxanalarinda saliqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabin joqaridag`i printsipler ha`m qag`iydalarg`a tiykarlang`an halda ju`ritiw, saliq esabatlarin o`z waqtinda tayarlaw ha`m usiniw na`tiyjesinde esap islerinin` na`tiyjeliligini ja`nede asiriw imka`niyatlari jaratildi.

Saliqlar analizi ekonomikaliq analizdin` quramliq bo`limi bolg`an finansliq analiz quraminda a`melge asiriladi. Biraq usi analiz, finansliq analizdin` bir bo`limi boliw menen birge, salistirmali g`a`rezsiz bo`lim esaplanadi. Onin` o`zine jarasa predmeti, ob`ekti ha`m waziypalari bar. Sol sebepli saliqlar analizinin` teoriyalik ma`selelerine qargalg`anda, a`lbette, usi ma`selelerge o`z-aldina a`hmiyet beriw lazim dep esaplaymiz. Biraq, ayrim a`debiyatlarda saliqlar analizi ekonomikaliq analizdin` quramliq bo`limi sipatinda qaralmaqta. Jokaridag`ilardi inabatqa alip, usi analiz g`a`rezsiz boladima yamasa ekonomikaliq analizdin` quraminda boladima, qatti na`zer o`zining` teoriyalik tiykarina iye bolivi lazim.

Saliqlar analizi boyinsha soni o`z-aldina esapqa aliya kerek, bazar qatnasiqlari rawajlang`an shet el ma`mleketlik alimlarinin` ekonomikalik analizine bag`ishlang`an miynetlerinde analizdin`, onin` quramliq bo`limlerinen bolg`an saliqlar analizinin` teoriyalik tiykarlarina kem a`hmiyet berilgen. Byudjetke paydadan payda salig`i, fizikaliq ta`replerden alinatug`in da`ramat salig`i, qosilg`an qun salig`i (**QQS**), suw resurslarinan paydalang`anliq ushin salig`i, yuridikaliq ta`replerdin` mal-mu`lkine salinatug`in salig`i, yuridikaliq ta`replerden alinatug`in jer salig`i, abadanlastiriw ha`m sotsialliq infrastrukturani rawajlandiriw salig`i, basqa saliqlar o`tkiziledi.

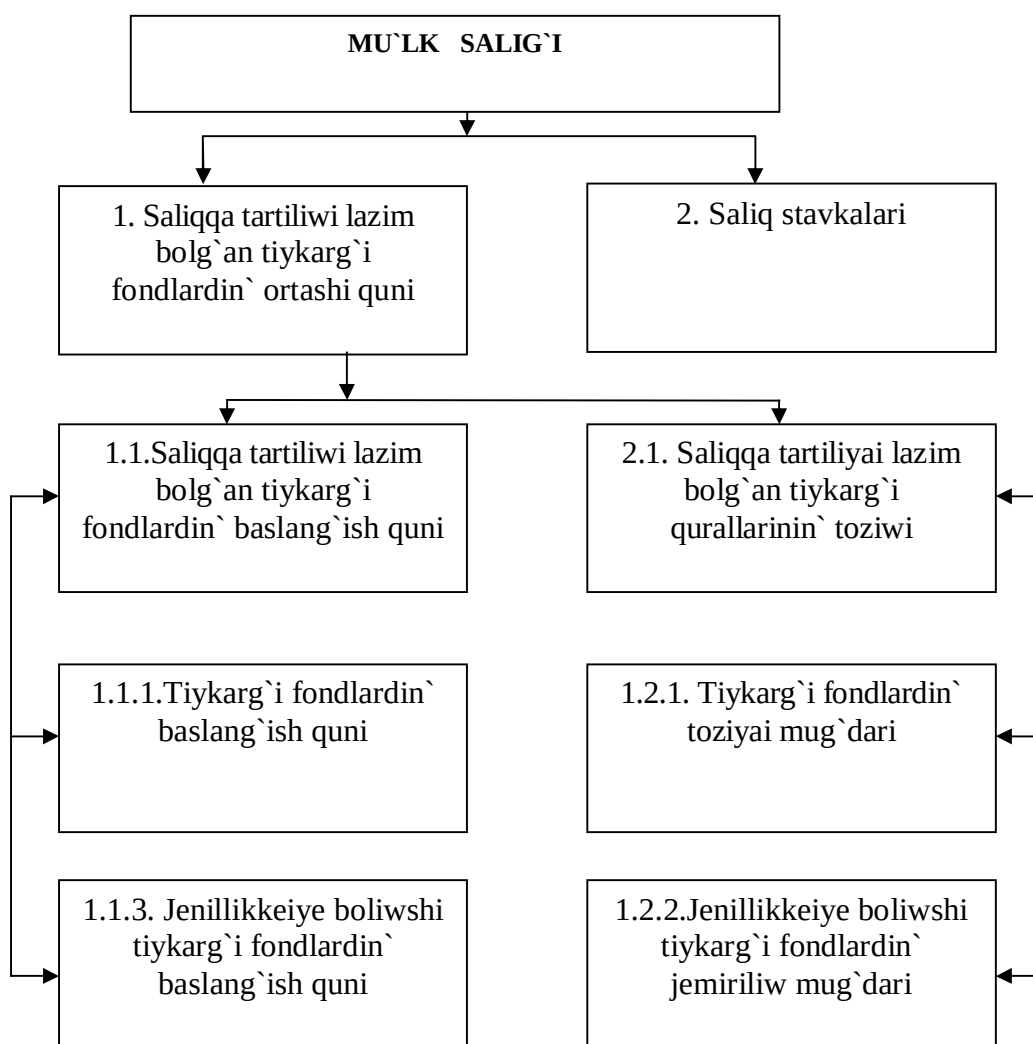
Ma`mleket byudjetine o`tkizilktug`in saliqlar quraminda a`hmiyetli orindi qosilg`an qun salig`i iyeleydi. Saliqqa tartilatug`in qosilg`an qun salig`i tovarlar, orinlang`an isler ha`m ko`rsetilgen xizmetler esesine aling`an tu`sim mugdarinan o`nimlerdi (jumis, xizmetler) o`ndiriw ha`m satiwig`a ketken materialliq sariplarin shegirip taslaw tiykarinda aniqlanadi.

Mu`lk salig`i ha`m onin` o`zgeriw faktorlarinin` analizi ushin mag`liwmat derek bolip rejelik esaplawlar xizmet kiladi, 1-forma «Ka`rxana balansi», 2-forma «Finansliq na`tiyjeler tuwrisindag`i esabat», 3-forma

«Tiykarg`i qurallar ha`reketi tuwrisinda esabat», 0100 «Tiykarg`i qurallar», 0200 schet «Tiykarg`i qurallarinin` toziwi» schetlari boyinsha 10,13-jurnal-orderlar boyinsha buxgalteriya esapqa aliw mag`liwmatlari ha`m derekler.

Saliqqa tartilatug`in aylanbag`a sonday-aq, satiwdan tisqari aling`an da`ramatlardin` satiwdan tisqari qa`rejetlerden asiwinin` uliwma jiyindisi da kiritiledi. Eger satiwdan tisqari operatsiyalar boyinsha qa`rejetler, olar boyinsha aling`an da`ramatlardan asip ketse, bunda saliqplanatug`in usi asiw mug`darina kemeyedi.

Satiwdan tisqari operatsiyalardan alinatug`in da`ramatlarg`a, finansliq ja`rdem ha`m arnawli tayinlang`an fondlardi toltirilip turiliyai ko`rinishidegi ka`rxanalar alip atirg`an pul qarjilarinin jiyindilari ha`m basqa aktivler kiredi to`lengenlerden tisqari aling`an ja`riymalar, penyalar jiyindilari da kiredi.

2.3-su`wret. Mu`lk salig`inin` logikaliq-strukturaliq modeli

Saliqqa tartilatug`in aylanis, tu`simnen to`lenetug`in saliqklar ha`m saliqlardan tisqari to`lemler mugdarina kemeyedi(u`y-jay fondin saqlap turiw ushin ajiratpalar, awil xojaliq o`nimlerin islep shig`ariwshilardi qollap-quwatlaw fondina ajiratpalar).

Soni moyinlaw kerek, ja`mityette ju`z berip atirg`an ekonomikalik protsesslerdi, sonin` ishinde saliqklar menen baylanisli ko`rsetkishlerdi u`yrengende ju`da` ko`p ekonomikalik pa`nler bar. Lekin olardin` arasinda analiz pa`ni xojaliq xizmetinin` na`tiyjesine, a`sirese saliqklardin` jag`dayina a`dilana baha bera aladi. Ondag`i unamli ha`m unamsiz o`zgerislerine faktorlar ta`sirin aniqlaydi. Usilarg`a tiykarlanip xojaliq xizmetin jaqsilaw, saliqklardin` ka`rxana xizmetine unamsiz

ta'sir qilmag'an halda, olardin' byudjetke tu'setug'in mug'darin ko'beyittiriw jollarin islep shig'iw imka'niyatin jaratadi. Bul o'zgeshelikler tekg'ana analizge ta'n bolg'anligi ushin da salıqlar analizinin' predmetinde na'tiyjege tuwri baha beriw ha'm jaqsilaw jollarin islep shig'iw lazımlig'i o'z sa'yalesin tapqan.

Usi teoriyalıq talqinlardan da ko'rinip turipti, salıqlar analizi ekonomikalıq analiz pa'ni quramında g'a'rezsiz bo'lim bolip, o'zine ta'n o'zgesheliklerge, o'zinin' jeke predmetine iye. Salıqlardin' analizde u'yreniletug'in ta'repleri a'ynen usi ta'rizde basqa salıqqa ta'n pa'nlerde u'yrenilmeydi ha'm ta'krprlanbaydi

Salıq ob'ektine xojalıq ju'ritiwshi sub'ektlerdin' ekonomikalıq tiykarında, yag'niy mu'lk formasi boyınsha qaralatugin bolsa olar ma'mleket, jeke, shet el ha'm aralas siyaqli mu'lk formasında xızmet ko'rsetetug'in ob'ektlerge bo'linedi. Sebebi a'meldegı nızamlarg'a tiykarlanıp ma'mleketimizde barlıq xojalıq ju'ritiwshi sub'ektler, mu'lk formasınan qatti na'zer, salıq to'lewshileri bolıp esaplanadı.

Sunday qilip, salıqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemler analizi ob'ektine to'mendegishe ta'rif beriwdi usinis qılamız. Salıqlar analizinin' ob'ekti degende ma'mleket, jeke ha'm aralas siyaqli mu'lk formasında xızmet ko'rsetip atirg'an salıq to'lewshi xojalıq ju'ritiwshi sub'ektler, olardin' ma'mleket penen salıqqa ta'n ekonomikalıq qatnasıqlari kompleksı tu'siniledi.

Bazar qatnasıqlari sharayatında salıqlardi analiz qiliwdin' a'hmiyeti qanshalıq asqanlig'i tuwrisında sa'wbet qiliwg'a qa'jet joq dep oylaymız. Bul bolsa oni analiz qiliwda a'hmiyetli waziypalardi orinlawin talap kiladi.

Ka'rxanalardin' ma'mleket byudjeti menen salıq ju'zesinen baylanisin analiz qiliwdin' tiykarg'i waziypalari jildan-jilg'a ku'sheymekte. Salıqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemler analizinin' bazar qatnasıqlari sharayatındag'i tiykarg'i waziypalarina to'mendegilerdi kiritiw mu'mkin:

- salıq ob'ektin aniqlaw, ka'rxanalarda salıq to'leniwi uliwma ko'leminin' orinlaniwin olardin' salıq ob'ekti orinlaniwi menen salıstirg'an halda u'yreniw;
- salıq ob'ektinde salıq bazasinin' mug'darin ha'm salıqlardin' ha'r bir tu'ri

boyinsha to`leniwinin` orinlaniwin aniqlaw ha`m esabat da`wirinde salıqlardag`i quramliq o`zgerislerdi u`yreniw;

- salıq bazasınan shegiriletug`in qa`rejetler quramin ha`m salıqlardin` tu`rleri boyinsha summasinin` tuwri esapoang`anlig`i ha`m byudjetke toliq o`tkenligin aniqlaw;

- salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler dinamikasin salıq to`lenetug`in ob`ektler menen salıstirg`an halda aniqlaw ha`m olar ortasındag`i o`zgeris tendentsiyasına baha beriw;

- salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdi esaplaw ha`m byudjetke o`tkiziwde jol qoyilg`an kemshiliklerdi aniqlaw;

- salıq ju`ginin` da`rejesi, oni belgilewshi ko`rsetkishlerdi bahalaw ha`m olardin` o`zgeriwine ta`sir etiwshi faktorlardı aniqlaw;

- ma`mleket ha`m jergilikli byudjetlerge salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler tu`simin kemeytirmegen halda salıq ju`gin jen`illestiriw boyinsha tiyisli usinislardı islep shig`iw;

- salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler summasi o`zgerisi sebepleri ha`m og`an ta`sir etiwshi faktorlardı ha`m ha`r bir faktorlardin` salıq summasi o`zgerislerge ta`sirin aniqlaw;

- salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdi o`z waqtında to`lewge erisiw boyinsha tiyisli shara-ilajlardı islep shig`iw ha`m bul boyinsha basqariw qararlarin qabil qiliw ushin tiyisli mag`liwmatlar bazasin jaratiw.

Eger salıqlar analizi usi waziypañi orinlasa, salıq to`lewshiler menen ma`mleket ortasındag`i salıqqa ta`n ekonomikalıq qatnasiqlarda to`mendegilerge erisiledi:

- salıqlardin` belgilengen mug`darda, belgilengen waqıtta, belgilengen jayg`a to`leniwi ta`miyinlenedi;

- salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemlerdi salıq to`lewshilerdin` xojalıq xızmetine unamsız ta`sir qilmaytug`in da`rejede ko`beyittiriw boyinsha ishki imka`niyatlar izlep tabiladi;

- salıqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemlerdi ilimiy tiykarlang'an rejelerinin` qa'liplesiwı ushin imka'niyat jaratiladı;

- xojalıq xızmetin jaqsılaw, jumis ko'lemin ko'beyittiriw esesine salıqlar ju'gin jen'illestiriwge erisiledi.

Sonday qılıp, salıqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemlerdi analizi bazar qatnasıqları sharayatında ob'ektiv za'ru'rlik bolıp, salıqların rejlestiriw ha'm basqariwda a'hmiyetli richag sipatında belgili boladı. Biraq sonı aytiw kerek, analiz tekg'ana analiz ushin emes, ba'lkim ol ma'lim maqsetti a'melge asiriw ushin qiliniwi lazımlig'i bu'gingi ku'nde barligimizg'a ma'lim.

Paxta tazalaw ka'rxanalarında salıqlar ha'm ma'jbu'riy to'lemler boyınsha byudjet penen esaplasıwlar protsessin huqıqiy a'melde belgilengen esabi ha'm analizin ju'ritiw, ka'rxanalar xızmetine unamli ta'sir qiliwi menen birge, ma'mleket ha'm ja'miyet ma'plerine de unamli ta'sir etedi dep oylaymız

Bunin` ushin paxta tazalaw ka'rxanalarında tekg'ana byudjet penen esaplasıwlar ba'lkim barlıq bag'darlardag'i xızmetin tuwri, huqıqiy belgilengen ta'rtipte alıp bariw, ka'rxanalardı jan'a texnologiyalar menen ta'miyinlew, o'ndiristi ken'eyittiriw, xızmet sapasın jaqsılaw, qosımsha jumis orınların jaratiw siyaqli maqsetlerge erisiw mu'mkin.

JUWMAQLAW HA`M USINISLAR

Izertlew jumisin orinlaw protsessinde to`mendegi juwmaqlar alindi ha`m a`meliy usinislari islep shigildi.

Paxta tazalaw ka`rxanalarinda salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyınsha byudjet penen esaplasıwlar tuwri jolg`a qoyılsa ha`m nizam joli menen a`meldegi ta`rtip boyınsha alıp barılsa maqetke muwapıq; bolar edi. Bunda a`sirese:

- Respublikamızda «Buxgalteriya esabi tuwrisında»g`i Nizamnıń qabıl qılınıwı, buxgalteriya esabınıń milliy standart (BEMS)larınıń islep shig`iliwı ha`m a`meliyatqa engiziliwı byudjet penen esaplasıwlarda ha`m buxgalteriya esabın ja`nede jetilistiriwge alıp keldi;

- buxgalteriya esabi quramina «salıq esabi»n kiritiw esap tu`rleriniń jan`a klassifikatsiyası islep shig`ildi. Finanslıq, basqariw ha`m salıq esapları o`z-ara baylanisli bolıp, bir-birin mag`liwmatlar menen toltıradi. Bul bolsa, buxgalteriya esabi mag`liwmatlarınan paydalaniwshılar ushin za`ru`r bolg`an mag`liwmatlardı tolıq toplaw imka`niyatiin beredi;

- salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabın sho`lkemlestiriwde jetilistiriwde respublikamız buxgalteriya esabi sistemasin sho`lkemlestiriwde jetilistiriwdegi paydalaniw imka`niyatlari anıqlandı;

- salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabında da`ramat ha`m qa`rejetlerdi esapqa alıw sistemasin jetilistiriw;

- salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabın ju`ritiw boyınsha Jan`a esabat formalari ma`sla`hat qılindi.

Usi usinislari da`ramatlar ha`m qa`rejetlerdin` esabın sho`lkemlestiriw, salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler boyınsha salıqqa tartiw bazasın anıq esaplaw imka`niyatın jaratadı ha`m isshi rejede artıqsha schyotlar isletiliwine jol qoyilmaydı.

Salıqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabın ju`ritiw ha`m analiz qiliw ushin ko`rsetkishler sistemasınan paydalaniw maqetke muwapıq dep tabildi ha`m

to`mendegi usinislar islep shig`ildi:

- saliqqlar ha`m basqa ma`jbu`riy to`lemlerdi o`nim (tovar, jumis, xizmet)lerdi satiwdan sap tu`simge salistirmali ha`m bul boyinsha analizler unamli na`tiyje beriwi usinis qilindi;

- saliqqlar ha`m basqa ma`jbu`riy to`lemlerdi o`nim (tovar, jumis, xizmet)lerdi satiwdin` jalpi paydasina salistirmali ekenligi ha`m boyinsha analizler unamli na`tiyje beriwi usinis qilindi;

- saliqqlar ha`m basqa ma`jbu`riy to`lemlerdi esabat da`wirinin` sap paydasina salistirmali sipatinda aliniwi usinis qilindi.

Ka`rxanalar din` ma`mleket byudjeti menen saliq ju`zesinen baylanisin analiz qiliwdin` tiykarg`i waziypalari jildan-jilg`a ku`sheymekte. Salixqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler analizinin` bazar qatnasiqlari sharayatindag`i tiykarg`i waziypalarina to`mendegilerdi kiritiw mu`mkin:

- saliq ob`ektin aniqlaw, ka`rxanalarda saliq to`leniwi uliwma ko`leminin` orinlaniwin olardin` saliq ob`ekti orinlaniwi menen salistirg`an halda u`yreniw;

- saliq ob`ektinde saliq bazasinin` mug`darin ha`m salixqlardin` ha`r bir tu`ri boyinsha to`leniwinin` orinlaniwin aniqlaw ha`m esabat da`wirinde salixqlardag`i quramliq o`zgerislerdi u`yreniw;

- salixqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler dinamikasin saliq to`lenetug`in ob`ektler menen salistirg`an halda aniqlaw ha`m olar ortasindag`i o`zgeris tendentsiyasina baha beriwi;

Salixqqa tartilatug`in paydani aniq auditorg`a «turaqli pariqlar», «waqtinshaliq pariqlar» tu`sinikleri za`ru`rli a`hmiyetke iye. Jdqidag`ilardi esapqa alg`an halda waqtinshaliq pariqlardi salixqqa tartilatug`in paydag`a ta`sirin keshiktiriletug`in waqtinshaliq ha`m salixqqa tartilatug`in waqtinshaliq pariqlarg`a bo`liw usinis qilindi.

Izertlewlér protsessinde aling`an ilimiy juwmaqlar ha`m a`meliy usinislar respublikamizda paxta tazalaw ka`rxanalarinda salixqlar ha`m ma`jbu`riy to`lemler esabin tuwri ju`ritiw ha`mde analizin jetilistiriwde a`hmiyetli ilimiy-a`meliy

a`hmiyetke iye.

PAYDALANILG`AN A`DEBIYATLAR DIZIMI

1. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir. – Prezident Islom Karimovning O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo`shma majlisidagi ma`ruzasi // Xalq so`zi, 2010 yil 28 yanvar`.

2. Karimov I.A. O`zbekiston xalqiga yangi yil tabrigi. – “Xalq so`zi” gazetasi.

3. Karimov I.A. 2014 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga mo`ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo`nalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Maxkamasining majlisidagi ma`ruzasi// Xalq so`zi, 2015 yil

4. Karimov I.A. Mamlakatimizda demoraktik isloxotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi- T.: O`zbekiston, 2010.

5. Karimov I.A. Demokratik isloxotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish – mamlakatimiz taraqqiyotining asosiy mezonidir.–T.: 19.T. O`zbekiston, 2011.

6. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. – T.: O`zbekiston, 2010.

7. O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O`zbekiston, 2010.

8. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisi to`g`risida axborot // “Xalq so`zi” gazetasi, 2012 yil 20 yanvar`.

9. O`zbekiston Respublikasi “Buxgalteriya hisobi to`g`risida”gi Qonun – T.: O`zbekiston. 1996 y.

10. Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqarish va realizatsiya xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to`g`risida “NIZOM”ga muvofiq (O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevralidagi 54-son qarori Bilan

11. Akramov E.A. Korxonalarning moliyaviy holati tahlili. - T.: Moliya, 2003. - 244 bet.
12. Vaxobov A.V., Ibrohimov A.T. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. - T.:Moliya, 2005.
13. Ibragimov A.K. va bopııalar. Qo`shma korxonalarda buxgalteriya hisobi. T.: O`zbekiston, 1994.
14. Bobojonov O, Jumaniyozov K. Moliyaviy hisob. -T.: "Moliya" nashiriyoti, 2002. -672 b.
15. Vahobov A.V., Ibrohimov A.T., Ishonqulov N.F. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. -T.: «Sharq», 2005. - 480 b.
16. Dusmuratov R.D. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. «Yangiyo`l poligraf servis». 2007. - 320 b.
17. Dusmuratov R.D., Raxmonov N.R. Tovor moddiy zaxiralar xisobi va auditi: uslubiyot va amaliyot. – T.: «Extremum Press» nashryoti, 2011 y. 109 b.
18. Zavalishina I. Yangicha buxgalteriya hisobi. –T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi». 2004. – 476 b.
19. Karimov A., Islomov F., Avloqulov A. Buxgalteriya hisobi. -T.: «Sharq», 2004. – 592 b.
20. Kovalev V.V., Volkova O.N. Analiz xozyaystvennoy deyatel`nosti predpriyatiya. – M.: PBOYuL M.A. Zaxarov, 2001. – 424 s
21. Masharipov O., Masharipova N. Boshqaruv va ishlab chiqarish hisobi. - T.: 2001. -143 b.
22. Ochilov I. Qurbonov J. Moliyaviy hisob. -T.: «Iqtisod-moliya», 2007. - 488 b.
23. Pardaev M.Q. Iqtisodiy taxlil nazariyasi. Darslik. Samarqand. «Zarafshon», 2001. – 272 b.
24. Pardaev M.Q. Iqtisodiy tahlil. O`quv qo`llanma. 1-qism. -T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi», 2001. - 176 b.
25. Rizaqulov A.A., Ibragimov A.K., Xasanov B.A., Mamatov Z.T., Usanov

- A. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari. -T.: 1,2,3 – tomlar, 1994. – 320 b.
26. Savitskaya G.V. Analiz xozyaystvennoy deyatel`nosti predpriyatiya APK: Uchebnik / G.V.Savitskaya. – Mn.: Novoe znanie, 2001. – 687 s
27. Sotivoldiev A.S., Itkin Yu.M. Zamonaviy buxgalteriya hisobi I-II tom. O`zbekiston buxgalterlar va auditorlar Milliy Assotsiatsiyasi. –T.: - 2002.
28. Umarova M., Eshboev U., Axmadjonov K. «Buxgalteriya hisobi». -T.: «O`ZAJBNT», 2004. - 352 b.
29. Haydarov Sh., Ortiqov X. O`zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobining milliy standarti (21-son BHMS).
20. «Xalqabad mamig`i» AAJ niڭ 2013-2014-jillardag`i bixgalteriyaliq esabatlari
28. Internet saytlar.
- www.accounting.rutgars.edu
- www.1c.ru
- www.glavbukh.ru